

De man die de wereld in brand moest steken. Sarajevo 1914

Hilde Eynikel

In dit boek breng ik mijn herinneringen aan de Bosnische Serviër Cvjetko Popović, die als tiener op 28 juni 1914 klaarstond om de Oostenrijks-Hongaarse troonopvolger aartshertog Franz-Ferdinand te vermoorden. De dood van aartshertogin Sophie was niet gepland. Hij beschreef het als 'collateral damage' of 'onbedoelde schade'. Spijt had hij duidelijk niet. In tegendeel, na de viereuhalf jaar opsluiting in een Oostenrijkse gevangenis werd hij de gevierde volksheld. De aanslag had hem duidelijk geen windeieren gelegd.

Archiefonderzoek voor dit boek was moeilijk. Vooreerst hebben zeer veel oorlogen Bosnië keer op keer verwoest. Archieven waren te vaak doelwitten. De eerste documenten werden de middag na de aanslag door een woedende menigte vernietigd. Tijdens beide wereldoorlogen werden 'bezwarende documenten' per ongeluk of moedwillig her en der verbrand. De Bosnische bevrijdingsoorlog van 1992-1995 heeft Bosnië-Herzegovina, en Sarajevo in het bijzonder, zwaar getroffen. Opnieuw gingen archiefstukken in vlammen op. Naar verluidt zouden tijdens rellen in Sarajevo begin februari 2014 opnieuw pijnlijk veel archiefstukken in vlammen zijn opgegaan. Gelukkig hebben tijdens de nadagen van het Josip Broz Tito-regime enkele historici belangrijke archieven in boekvorm uitgegeven. Tijdens mijn studententijd in Sarajevo en ook tijdens een werkbezoek in 2009 heb ik wat ik aan dergelijke boeken vond gekocht. De rest had ik tijdens mijn studietijd gekocht of heb ik kunnen fotokopiëren in 2009. Ik heb ook de boeken over de Vidovdanaanslag die ik nog niet in bezit had kunnen fotokopiëren. Anderzijds heb ik de enige nog bestaande editie van de Bosnische leidinggevende krant 'Sarajevski List' voor de jaargangen 1913-1914 kunnen doornemen en er de belangrijkste artikels over de periode voor en na de aanslag uit kunnen overschrijven. Ik heb ook voor het jaar 1914 de artikels over België gekopieerd en heb zo beseft dat er ook rond Turnhout een veldslag heeft plaatsgevonden. De opmars van het Duitse leger voelde bij lezing van de Sarajeevse krant als hallucinant aan. Wanneer ik voor een blanco stond, heb ik gebruik gemaakt van technisch en wetenschappelijk goed onderlegde artikels, papers en kranten en ook van de naar mijn mening betrouwbare sites op het internet. De vele oude foto's van Sarajevo en Bosnië die onder meer te koop staan op het internet hebben me bij de visualisatie geholpen. Bepaalde details op die oude foto's en postkaarten vulden de soms schaarse gegevens aan.

Een voorbeeldige jeugd

De informatie over de overgang van Bosnië-Herzegovina van Ottomaans territorium in 1878 tot Habsburgs bezet gebied en later na 1908 tot genaast Oostenrijks-Hongaars grondgebied, is gebaseerd op cursussen die ik aan de Filozofski Fakultet in Sarajevo heb gevolgd, op boeken en artikels over dit thema en mijn de facto kennis van de stad Sarajevo en de republiek Bosnië-Herzegovina. Mijn studiebezoek in 2009, waarin ik materiaal zocht voor deze biografie van Cvjetko Popović, maar meer nog over de structuur en de methodes van de onderliggende terroristische organisatie, heeft hierbij

geholpen. De beschrijving van Sarajevo einde 19de eeuw en de Oostenrijks-Hongaarse bouwwoede zijn gebaseerd op een jaar wonen in Sarajevo, veelvuldige bezoeken achteraf en het lezen van gespecialiseerde literatuur en het bestuderen van foto's uit die tijd.

De belangrijkste bronnen per tijdsperiode worden hier kort samengevat.

PRIJEDOR, BANJA LUKA, PRNJAVOR 1896-1903

in 'Vidovdan, 1914', Prosveta, Belgrado, 1969, p. 13-14 beschrijft Cvjetko Popović zijn jeugd.

Cvjetko Popović, 'Okolo Sarajevskog Atentata' (Rond de aanslag in Sarajevo), Sarajevo, 1969 brengt de correcties die leraar Cvjetko Popović op publicaties over de aanslag noodzakelijk vond. Deze vaak vitterige details hielpen bij het inschatten van bepaalde personen en evenementen.

Ik had op het internet het artikel 'Banjalučki šahovski klub -Spomenica 1926-1941' gevonden over de schaakclub van de Noord-Bosnische stad Banja Luka tussen 1926 en 1941. Daarin stond Cvjetko Popović vermeld. Ik mailde de auteur Zoran Makčić om informatie en hij stuurde me onder meer de exacte geboortedatum, 17 maart 1896, van Cvjetko en ook dat de knaap in 1903 de lagere school in Prijedor was begonnen.

De gegevens over de bevolking van Bosnië vond ik in PAGE DAVID GRAHAME, A Thesis submitted in partial fulfillment of the requirements of the degree of Master of Arts (European Studies). The University of British Columbia, 200.

https://circle.ubc.ca/bitstream/handle/2429/16654/ubc_2005-0585.pdf?sequence=1

Over zijn vader rept Cvjetko met geen woord, maar wel over zijn moeder, die jong gestorven is. 'Mijn liberale houding tegenover de Kroaten is waarschijnlijk gegroeid uit het feit dat mijn moeder een Kroatische uit Slavonië was.' Vidovdan, 1914, p. 19.

De informatie over Prnjavor vond ik op de officiële site 'prnjavor.info'.

BANJA LUKA 1903-1911

Het tweede huwelijk van Cvjetko's vader Đuro Popović met Anka Oklobžija in 1908 staat vermeld in het basiswerk over de 'Sarajevski Atentat' van Vladimir Dedijer p.362-363. In 1909, 1910, 1911 werden drie zonen uit dit tweede huwelijk geboren: de oudste in Banja Luka en de twee jongeren in Prijedor. Na Cvjetko's aanhouding omwille van zijn deelname aan de aanslag, is zijn vader met zijn gezin naar Servië gevlucht. Daar is hij plots gestorven. Anka was zwanger en is met de drie zoontjes naar Griekenland gevlucht om uiteindelijk in Corsica terecht te komen, waar Phyllis geboren is. Na de oorlog slaagde Anka erin haar kinderen een goede opvoeding te geven.

www.glasrpske.com/plus/istorija/zapisi-iz-arhive-Republike-Srpske-1-Cvjetko-Milovan-i-Milos-Popović/lat/99649.html

Een van Cvjetko's broers sneuvelde in de Eerste Wereldoorlog. De andere bezocht Cvjetko na de demobilisatie in de gevangenis van Zenica.

De beschrijving van Banja Luka heb ik uit oude reisgidsen waaronder RENNER HEINRICH, 'Durch Bosnien-Herzegovina Kreuz und Quer'. Illustraties van W.L. ARNDT en E. ARNDT -ČEPLIN. Berlijn, 1897, XVI + 566 p. Dit geldt ook voor andere beschrijvingen in dit boek.

Ze zijn ook gebaseerd op de database met oude foto's die ik tijdens de research heb aangelegd. Eigen herinneringen aan de stad hebben geholpen, maar tijdens mijn werkbezoek in 2009 heb ik bepaalde zaken kunnen hervisualiseren. Deze informatie geldt voor alle andere locaties die in het boek vermeld of beschreven worden.

www.gimnazijabanjaluka.org geeft goede informatie over de Velika Realka.

De anekdotes en beschrijvingen stonden in Vidovdan.

De rellen na de naasting van Bosnië-Herzegovina op 8 oktober 1908 vond ik in lokale kranten die in Banja Luka rond die tijd gepubliceerd waren.

De vondst van mineralen vond ik op de website van de stad Prijedor.

p. 28: Rudolf Gržeta en Cvjetko bleven vrienden in Sarajevo. Rudolf werd ook aangehouden na de Vidovdan-aanslag. Lazar Djukić aan ?, s.l., 7 oktober 1914, -Mlada Bosna Pisma i Prilozi, p. 414-428. In de brief staat dat zowel Rudolf als Cvjetko leden waren van de 'Servo-Kroatische geradicaliseerde jeugd'.

Borivoj Đasić woonde vlak bij Prijedor. Ook hij studeerde aan de normaalschool van Sarajevo, aldus een rapport over Cvjetko Popović opgesteld in de militaire gevangenis van Sarajevo op 18 juli 1914, -Mlada Bosna, Pisma i Prilozi, p. 429-432.

Makčić stuurde me vijf foto's van Popović. Een foto toont Popović in gevangenisplunje. Hij houdt een bordje met zijn bajesnummer 2265 en de datum 2 november 1914 vast.

Studentenjaren

'Vidovdan 1914' is de basis van dit hoofdstuk. Begin 20ste eeuw was het hoe dan ook elitaire schoolsysteem in Bosnië-Herzegovina gebaseerd op dat van Oostenrijk, met het gymnasium als topschool, handelsschool iets lager en dan de normaalschool.

Het scoutssysteem, zoals door Popović beschreven, werd getoetst aan de officiële website van de Britse Scoutsbeweging. De namen 'Esdoorn' en 'Draak' werden er vermeld.

p. 33: het aantal schoolkinderen zie DAVID PAGE GRAHAME, Dimitrije Mitrović, https://circle.ubc.ca/bitstream/handle/2429/16654/ubc_2005-0585.pdf?sequence=1

De informatie over de lessen staat in 'Vidovdan, 1914', p. 14-16.

De gebroeders Bürger stonden op 3 maart 1915 in Banja Luka terecht omwille van hun deelname aan de Servo-Kroatische nationalistische jeugdbeweging in Banja Luka. De naam Bürger wordt ook als Birger geschreven.

Ik herinner me niet dat Cvjetko Popović de Servische groep intelligentieofficieren, die terreur hanteerden, heeft vermeld. Cvjetko had tot de fatale Vidovdan geen weet van de acties van majoor Dragutin Dimitrijević Apis en kompanen. Hij wist dat er terreuropleidingen gegeven werden, maar wist niet dat Princip een gerichte training in scherpshieten in een Servisch legerkamp had gekregen. Majoor Milan Ciganović was een terreurexpert. Er bestaat een foto van Ciganović op een bank in een park in Belgrado, geflankeerd door Gavrilo Princip en Trifko Grabež, twee van de leidinggevende terroristen in het complot.

Zoran Makčić schreef me dat de normaalschool een voorbereidend jaar had. Daarop volgden drie studie jaren. Zijn bron was: Narodno Jedinstvo, Sarajevo, br 6/1918 od 8 novembra 1918, str 1.

Cvjetko Popović was lid van RADENE (Radikalna Demokratska Napredna Omladina), wat voor Radicale Democratische Progressieve Jeugd stond. De politieke, sociale en morele doeleinden van deze politieke groepering zijn in een manifest samengevat.

p. 35: het boek 'Sanjin' was net voor de Eerste Wereldoorlog een bestseller in de Slavische wereld.

p. 36; gebaseerd op 'Vidovdan 1914', p. 16.

p. 37: Popović beschreef in 'Okò Sarajevsko Atentata' (OSA) de jongerenbeweging 'Zora' (Dageraad). Deze tekst diende als basis. BARTULIĆ NIKO, *Od Revolucionarne Omladine do Orjune. Istorijat Jugoslovenskog Omladinskog Pokreta*. Split, 1925, 128 p. gaf meer details.

In 'Vidovdan 1914' en in OSA heeft Cvjetko het over de februari-opstand. Ook FEUERLICHT-STRAUSS ROBERTA, beschrijft de rellen op p. 52. CVJETKO POPOVIĆ, OSA, p. 43.

p. 38: Borivoj Jeftić aan Borko, Belgrado, 15 juni 1912, ontvangen in Sarajevo op 26 juni, 1912, - *Mlada Bosna, Pisma i Prilozi 34*, uitgegeven door BOGIĆEVIĆ VOJISLAV, *Svjetlost*, Sarajevo, 1954, p. 136.

p. 38: POPOVIĆ CVJETKO, OSA, p. 66-70, kritiek op boek JEVDEVIĆ DOBROSLAV, *Sarajevski Atentatori*, Zagreb, 1934.

p. 38-39: Borivoj Đasić vertrekt naar Belgrado waar hij radicaliseert en een militaire opleiding krijgt. Vidovdan, p. 23-24.

p. 39-40: de beschrijving van de viering georganiseerd door Prosvjeta is gebaseerd op Vidovdan p. 21-22 en *Mlada Bosna Pisca*, p. 147-148.

p. 41-42: het mislukte vertrek naar het oorlogsfront van Borivoj Đasić en Cvjetko, Vidovdan p. 23-24. Het is onwaarschijnlijk dat Cvjetko van de mislukte aanslag van Žerajić geweten heeft, want hij zat toen nog op school in Banja Luka.

p. 42-43: radicalisatie van Cvjetko. Hij leest verboden literatuur zoals 'Het zakboek van een Oostenrijks-Hongaarse soldaat'. Hij bezat ook een stafkaart van de regio. Vidovdan, p. 42-43.

p. 44-45: gebaseerd op Cvjetko Popović en andere getuigenissen. Pobratimstvo was de stamkroeg voor de geradicaliseerde jeugd. Vooral de 'Geheelonthouders' die naar het voorbeeld van de Russische fictieve held Rahmetov geen alcohol dronken, kwamen daar samen. Zowel Danilo Ilic als Gavrilo Princip waren stamgasten, wat logisch was want ze deelden samen een kamer.

p. 46: Borivoj Đasić en ook Cvjetko Popović worden gezocht door de politie.

p. 48: Cvjetko Popović vertrekt naar Prijedor om er het Orthodoxe Kerstmis te vieren. Daar wordt hij gearresteerd. Cvjetko beschrijft de hele procedure haarfijn (Popović, Vidovdan 1914, p. 27-29).

p. 50: Borivoj Đasić aan Cvjetko Popović, Belgrado, (1912). Deze brief bevindt (bevond?) zich in de akte van het proces Pjanic-Ljubibratic. Cvjetko haalde de brief aan in Vidovdan 1914.

p. 51: dit is een duiding van de gebruikte passages uit dit boek:
Cvjetko en Borivoj's afgelast vertrek naar het Balkanfront, p. 23.
Sluiting van de scholen op 13 december 1912 en mobilisatie, p. 23-24.

Huiszoeking bij Cvjetko Popović in Sarajevo en in Prijedor en in beslagname van het pamflet van Vladimir Gaćinović over de dood van Bogdan Žerajić. Ook huiszoeken bij Borivoj Đasić, p. 24.

Huiszoeken in Sarajevo en arrestatie van Cvjetko Popović wegens bezit van staatsgevaarlijk materiaal en Cvjetko's gevangenschap samen met de gematigd revolutionairen Miloš Pjanić en Milos Ljubibratić, p. 24-25.

Veroordeling en daarna vrijlating van Cvjetko Popović, p. 25-26.

Cvjetko Popović verdacht omwille van zijn correspondentie met vrienden uit het Realka, die in Servië een sabotageopleiding hadden gekregen, p. 26-27.

Het STM-kenteken van rechtgeaarde Serviër, Vidovdan, p. 16.

'Geheelonthouders', Vidovdan, p. 16.

De verschillende jeugdgroeperingen, Vidovdan p. 17-18.

Verdeling in de Realka in Banja Luka tussen moslims en Kroaten, p. 18.

Gavrilo Princip was een kameleon, een 'Servo-Kroaat', Vidovdan, p. 26

De afkeuring van Gavrilo Princip voor het leger door majoor Vojislav Tankosić en zijn recuperatie als scherpschutter.

Anton Putingam was de overste van de jezuïeten in Sarajevo. Hij was een rabiaat tegenstander van de vrijmetselaars en dan vooral van de 'Grand Orient', waartoe de kopstukken van de door Servië gestuurde paramilitaire organisatie 'Narodna Odbrana' (Volksverdediging) behoorden. Dat waren de Servische majoren Tankosić, Milan Ciganović en anderen. POPOVIĆ, OSA, p. 21-25.

Over Borivoj Đasić' poging tot deelname aan de Balkanoorlog: Vidovdan, p. 23-27.

Rapport over Cvjetko Popović opgesteld in krijgsgevangenschap, 18 juli 1914, Mlada Bosna, Pisma i prilozima, p. 429-432.

Borivoj Đasić aan Cvjetko Popović, sl, 25 augustus 1912, Mlada Bosna, Pisma i prilozima, p. 147-148.

p. 47: over de slag op de Kosovsko Polje op 28 juni 1389 heb ik in de Joegoslavische geschiedkundige literatuur gelezen. Deze veldslag ligt nog steeds gevoelig in de Balkan.

p. 48: Cvjetko's aanhouding op de orthodoxe kerstdag in Prijedor en ondervraging in Sarajevo, Vidovdan p. 23-27.

p. 50: na Cvjetko's vrijlating: Borivoj Đasić aan Cvjetko Popović, 25 augustus 1912, Mlada Bosna, Pisma, p. 147-148.

p. 51: de verhuizing van Đuro Popović naar Zemun, na Cvjetko's aanhouding, wordt door Cvjetko Popović aangehaald in OSA, p. 141 en in Vidovdan p. 58, Mlada Bosna Pisma, p. 147-148.

Het proces tegen Ljubibratić en Milos Panić en in mineur tegen Cvjetko Popović.

Mlada Bosna pisma i prilozima, p. 431

Dragutin Ljubibratić en Milos Pjanić, Vidovdan, p. 110-116; drz. archiv. BiH 15-11, prepis Dnev. broj 295/1 Dne 8 jula 1914.

Mlada Bosna, pisma i prilozima, p. 147-148; p. 431.

Popović, Vidovdan p. 23-27. Borivoje Jevtić, Sarajevski Atentat, Sećanja i utisci, Sarajevo 1924.

Popović, Vidovdan p. 110-116; drz. arxiv HR BiH IV-15-11 prepis Dnev. broj 295/1 Dne 8 juli 1914 begint om 3 uur p.m. het strafrechtelijk onderzoek.

Popović, OSA, p. 32-41. Borivoje Jevtić, Sarajevski Atentat, Sećanja i utisci, Sarajevo 1924.

Popović, OSA, p. 55-59. Dr Bozjo Cerović: Bosanski Omadinci i Sarajevski atentat, Sarajevo 1930.

p. 51: Popović, OSA, 60-62. Stephan Graham: 'Vidovdan' Jugoslavenska pošta, 4 april tot 18 juli 1931, Sarajevo.

Popović, OSA, p. 66-70. Dobroslav Jevdević, Sarajevski Atentatori, Zagreb, 1934.

Popović, OSA, p. 71-80. Pfeffer: Istraga u Sarajevskom atentatu, tweede aangevulde en verbeterde druk, uitgegeven door Nove Evrope, Zagreb 1938.

Popović, OSA p. 87-92

Popović, OSA p. 116.

Sarajevski Atentat - Izvorne stenografske biljesjke sa glavne rasprave protiv Gavrila Principa i grugova, održane u Sarajevu 1914 kritische verwerking en redactie prof. Vojislav Bogičević - uitgever Dr. Arhiva Nr Bih, Sarajevo 1954.

www.ucis.outt.edu/eehistory/H200Readings/Topic6-R2.html.

p. 51: Popović, Vidovdan p. 23-27. Na het proces verliest Cvjetko al zijn privileges en wordt hij ook financieel kort gehouden door zijn vader.

p. 52: Bulgaarse en Servische officieren dineerden samen op 28 juni 1913. Strauss Feuerlicht p. 62-63 en p. 148.

Schooljaar 1913-1914: Vidovdan 1914, p. 23-27.

De Servische militaire samenzweersers

In boeken en op het internet vind je heel veel terug over de door de Servische intelligentieofficieren gecontroleerde geheime terreurbroederschap 'Eenheid of Dood' (Ujedinjenje ili Smrt), in de volkstaal 'Zwarte Hand' (Crna Ruka) genoemd.

Enkele interessante boeken, artikels of sites zijn:

http://bieson.ub.uni-bielefeld.de/volltexte/2003/132/pdf/2_diss.pdf

CVJETKO POPOVIĆ, Vidovdan p. 26-38

ID., OSA, p. 125-131; p. 132-135; p. 145; p. 172-179 zie hoofdstuk 6: De gemanipuleerde held.

p. 54: 'Wreker van Kosovo' was een wijd verbreide term die ik toen ik in Sarajevo woonde regelmatig heb gehoord. Vidovdan was toen nog een heel belangrijke feestdag voor de Servische bevolking. Of dit nu nog zo is, vermoed ik, maar weet ik niet zeker.

p.55: VLADIMIR DEDIJER, Vidovdan 1914, p. 23-32 beschrijft uitgebreid de manoeuvres van het 15de en 16de legerkorps in de Bosnische bergen ten zuidwesten van Sarajevo. Aartshertog Franz-Ferdinand inspecteerde de oefening. Ondertussen logeerde zijn echtgenote Sophie in het kuuroord Ilidža en bezoekt weeshuizen en tapijtweverijen in Sarajevo.

p. 56: de dubbele koningsmoord in 1903 groeide uit tot een wereldwijd horrorverhaal. Tot in Tokio en Kaapstad werd dit verhaal voorpaginanieuws. Over de brutale koningsmoord en over Dragutin Dimitrijević, bijgenaamd Apis, bestaat er een wildgroei aan boeken en artikels. Toch ontbreekt meestal de jeugd van Apis. Op enkele Servische sites was die heel kort opgenomen, zoals: SANJA ANTIĆ; Vojnik po rođenju,

www.novosti.rs gepost op 22 mei 2006. De summier informatie is waarschijnlijk correct.

De kern van de moorddadige groep bestond uit de luitenanten Dragutin Dimitrijević, bijgenaamd Apis, Velimir Vemić, Vojislav Tankosić. Kosta Todorović en anderen. Wat opvalt is dat die namen steeds terugkeren. Later in het boek is er een verslag over een 'geheime' samenkomst in het Zuid-Franse Toulouse en ook daar komen de bekende namen terug. Op het einde van de Eerste Wereldoorlog werden in het Griekse Thessaloniki de voornaamste samenzweerders door de geallieerden veroordeeld tot de doodstraf en heel snel daarop geëxecuteerd.

Tussen 1901 en zelfs na het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog hadden deze beroepsmilitairen een stevige hand in het gebeuren. De hoofdfiguren waren in 1903 luitenant. In 1914 hadden ze de graad van kapitein of majoor.

p. 57: premier Nikola Pašić was een verstandige en diplomatische heer, maar die bereid was om voor het goed van zijn land over lijken te gaan. Hij meende dat het beter zou zijn voor Servië om aan te sluiten bij het Russisch blok dan bij het Habsburgse Rijk te blijven aanleunen.

Ik heb de dubbele koningsmoord en alle actoren in dit drama zo goed mogelijk bestudeerd, maar alle bronnen vernoemen schijnt me onmogelijk. Maar naast Pašić viel me ook de Russische diplomaat Artamonov op, die iets te veel aanwezig was om zuiver op de graat te zijn. Na de moordpartij bleef hij een schimmige aanwezigheid.

De koningsmoord werd door een groep jonge officieren uitgevoerd onder leiding van luitenant Dragutin Dimitrijević bijgenaamd Apis, Heilige Stier. Zijn jeugd is al eerder vermeld. Bijna vijftien jaar zal deze groep intelligentieofficieren een bijzonder grote en vaak nefaste rol spelen in de geschiedenis van Servië en Bosnië.

De bronnen waarop deze reconstructie berust zijn opgenomen in de bibliografie. Het Koninklijk Paleis in Belgrado heb ik twee keer bezocht. De eerste keer met Amerikaanse vrienden.

De nieuwe pro-Russische koning Petar Karađorđević en premier Nikola Pašić moesten voortdurend rekening houden met de machtige en ook oncontroleerbare groep militairen.

p. 63: de groep militairen kwam al snel weer aan zet tijdens de Varkenoorlog. De keuze van de wapens heb ik uitgezocht in gespecialiseerde boeken die in de bibliografie staan.

p. 64: annexatie van Bosnië en Herzegovina.

De vader van Cvjetko vestigt zich in Zemun (Popović, OSA, p. 1412).

De zelfmoordterrorist

p. 97: generaal Marijan Varešanin von Varesch (1847-1917) was in 1909 commandant van het 15de Legerkorps, dat in het 'Gele Fort' van Sarajevo gelegerd lag. Hij was ook Gouverneur van Bosnië-Herzegovina. Na Bogdan Žerajić' mislukte aanslag gaf Varešanin zijn ontslag. Datzelfde jaar sloeg de generaal brutaal een boerenopstand in Bosnië neer. Bogdans zelfmoordaanslag radicaliseerde vele jonge Bosniërs, onder wie Gavrilo Princip. CVJETKO POPOVIĆ, 'Vidovdan, 1914', p. 18.

In 'Spomenica Vladimira Gaćinovića', Sarajevo, 1921, p. 41-51 is het pamflet met als titel 'Bogdan Žerajić' opgenomen dat Vladimir Gaćinović geschreven heeft.

http://www.archive.org/stream/austriahungarywaoooludwrich/austriahungarywaoooludwrich_djvu.txt. Een excerpt uit het pamflet 'Dood van een Held': 'Als de Servische revolutionair wil winnen moet hij een artiest zijn en een samenzweerder. Hij moet kracht en lijden kunnen doorstaan, moet een martelaar en een samenzweerder zijn, een man met westerse manieren en een hajduk (struikrover) die zal roepen en oorlog voeren voor de onfortuinlijken en de verdrukten... Jonge Serviërs, jullie die ruïnes en de hedendaagse vulgariteit zullen overstijgen, zullen jullie ook zulke mannen produceren?'

Gavrilo Princip over Bogdan Žerajić: 'Lang leve Žerajić! Hij was mijn eerste voorbeeld. 's Nachts ging ik naar zijn graf en ik zweerde dat ik hetzelfde als hij zou doen... Het graf was verwaarloosd, maar we hebben het schoongemaakt.'

http://www.archive.org/stream/austriahungarywaoooludwrich/austriahungarywaoooludwrich_djvu.txt

www.suc.org/culture/history/gavriloprincip/index.html

Tijdens het Vidovdanproces haalde Gavrilo Princip met de kreet 'Hoch Žerajić' uit tegen de openbare aanklager. Žerajić was zijn rolmodel. Notulen van het proces tegen de deelnemers aan de aanslag.

p. 98: in zijn pamflet 'Dood van een Held' noemt Vladimir Gaćinović Žerajić de 'eerste martelaar' en riep hij de jeugd op om het voorbeeld van Žerajić te volgen. 'Smrt jednog Xeroja' (Dood van een held) staat op www.scribd.com. De gegevens over Žerajić zijn gebaseerd op de werken van DRAGOSLAV LJUBIBRATIĆ en VLADIMIR DEDIJER en de brievenbundel 'Mlada Bosna, Pisma i Prilozi', onder de redactie van VOJISLAV BOGIČEVIĆ, Sarajevo, 1954. Ook passim in werken vermeld in de bibliografie.

Nedeljko Čabrinović haalde tijdens het Vidovdanproces in Sarajevo het waarschijnlijk apocriefe citaat van Žerajić aan.

De beschrijving van Nevesinje en van het lokale Oostenrijkse militaire kamp zijn gebaseerd op de reisgids HEINRICH RENNEN (zie bibliografie) en op een persoonlijke studie van foto's, die einde 19de, begin 20ste eeuw in Nevesinje en omgeving genomen werden.

De informatie over Dimitrije Mitrinović is voornamelijk gebaseerd op de goed uitgediepte thesis van GRAHAM PAGE DAVID, B.A. Dimitrije Mitrinović: Chameleon, Good European and exiled Yugoslavist, die op internet staat. Bijkomende informatie werd uit boeken, artikels en internet sites bijeengesprokkeld. Zie bibliografie.

In 'Vidovdan' noemde Cvjetko Popović Mitrinović de oprichter van 'Mlada Bosna' terwijl hij de facto de man was die de grondwet voor de beweging had geschreven. De stichters waren Ivo Andrić en Gavrilo Princip. Mitrinović was ook helemaal geen armetierige 'kameleon'. Hij werd doorgaans als een 'dandy' beschreven die zeer rijkelijk leefde. S.N., Danday aus der Herzegovina. Oldenbourg Verlag, 1994. 278 p.

Volgens Jeftić was Mitrinović een voorstander van 'wederzijdse nationale tolerantie en broederschap onder de Slavische volkeren'. Hij was sterk beïnvloed door de ideeën van de Tsjechische politicus Masaryk en was een vriend van de schilder Vassily Tomas Garrigue Kandinski. Volgens Borivoj Jeftić zag hij eruit als een wereldreiziger.

Mitrinović vernam het nieuws over de aanslag op Franz-Ferdinand tijdens een bezoek bij H.S. Chamberlain, een kenner van de werken van de Duitse filosoof Immanuel Kant. Hij besloot meteen naar Groot-Brittannië te vluchten en nam in Oostende een van de laatste boten naar Dover – volgens sommige bronnen stapte hij op de laatste ferry die voor de

oorlog uitvoer in Oostende. In 1916 bezocht Mitrinović Parijs en ontmoette in het Café Rotonde onder meer de Franse toneelschrijver, schrijver en cineast Jean Cocteau (1889-1963), Amadeo Clemente Modigliani (1884-1920), de Italiaanse Joodse schilder bekend voor de portretten van mannen en vrouwen met lange halzen en gezichten, en Pablo Picasso (1881-1973), de Spaanse schilder, beeldhouwer, keramist, designer, dichter en toneelschrijver. https://circle.ubc.ca/bitstream/handle/2429/16654/ubc_2005-0585.pdf?sequence=1p.48-49

p. 98-99: de beschrijving van het gymnasium van Mostar is gebaseerd op eigen herinneringen, maar meer nog op de in 1897 gepubliceerde reisgids van HEINRICH RENNEN (zie bibliografie), op hedendaagse reisgidsen en op de site van het onlangs gerestaureerde gymnasium in Mostar. DAVID GRAHAM PAGE, B.A. Chameleon, Good European and Exiled Yugoslavist, The University of British Columbia, 2001. A thesis submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the degree of Master of Arts. (European Studies)

https://circle.ubc.ca/bitstream/handle/2429/16654/ubc_20050585.pdf?sequence=1p.99

p.99: zowel Dimitrije Mitrinović als Vladimir Gaćinović waren rond 1910 beiden rondreizende organisatoren van terroristische aanslagen. Ze leefden op grote voet. Hun opdracht was om geradicaliseerde of te radicaliseren jongeren op subversief werk of zelfs op zelfmoordaanslagen voor te bereiden. Ze hebben diverse complotten en aanslagen voorbereid zonder zelf de handen ooit vuil te maken. Ze stonden in dienst van Apis. Passim in dit boek.

p. 99-100: Dimitrije Mitrinović' geheime literaire groep 'Matica'. Žerajić en Gaćinović waren leden. DAVID GRAHAM PAGE.

Bogdan Žerajić en Dimitrije Mitrinović kregen in 1907 beiden een beurs van de Servische organisatie 'Prosvjeta' voor de universiteit van Zagreb. DAVID GRAHAM PAGE, o.c.

Bogdan was lid van de progressieve studentenbeweging 'Zora' (ochtendgloren).

BARTULOVIĆ NIKO, p. 13-14. De Britse schrijver noemde de groep 'Zora'

(ochtendgloren) en hun publicatie 'Pijemont' extremistisch, SETON-WATSON, p. 68-69.

NIEUWE INFORMATIE: Vladimir Gaćinović's vader was een pope en heeft zijn zoon in het Servische Oostelijk Orthodoxe seminarie in Reljevo ingeschreven, niet ver van Sarajevo. Daar richtte Vladimir een 'geheime' revolutionaire vereniging op genoemd naar de Heilige Sava, patroonheilige van Servië. Hij en nog dertig medestudenten hebben een beurs gekregen van de Servische overheid om aan de universiteit van Wenen te studeren. In 1911 werd Vladimir in de 'Zwarte Hand' ingezworen in Belgrado. Onmiddellijk daarop vestigde hij zich in Lausanne, Zwitserland op het adres Rue Enning 4, waar hij tot aan zijn gewelddadige dood in 1917 verbleef.

p. 100-101: de Britse Mitrinović Foundation beschermt ook nu nog Mito's culturele en artistieke gedachtegoed. <http://www.mitrinovic-foundation.org.uk>

Vladimir Gaćinović, Dimitrije Mitrinović en Bogdan Žerajić zaten samen op het gymnasium van Mostar. Trivo Indić -Umanità Nova, 27 May 1990. Translated by: Paul Sharkey. <http://www.katesharpleylibrary.net/1c5bbd>

p. 101: na inzage van een Zagrebs politierapport schortte 'Prosvjeta' de beurs zowel voor Dimitrije Mitrinović als Bogdan Žerajić op. De Apis-groep kende Dimitrije een toelage voor de universiteit van Wenen toe. Dat maakte het Dimitrije mogelijk om Europa op een

comfortabele manier rond te reizen onder de dekmantel van kunstexpert. Bogdan kreeg niets. GRAHAM PAGE DAVID en de Britse 'Mitrinović Foundation'.

Gavrilo Princip i Mladobosanci: ko hoće da živi, nek mre (na ponos i sećanje. Posted on април 20, 2013 by sdnesic under Sećajmo se Gavrilo (1)

Bogdan Žerajić aan Vladimir Gaćinović, Zagreb: 12 Januari 1910, -Mlada Bosna, pisma I prilozi, p. 43-44. Het origineel is in de Universiteitsbibliotheek 'Svetozar Marković' in Belgrado, inv. nr. 318. onder het inventarisnummer 8183.

Tijdens een werkbezoek aan Sarajevo trakteerde Mitrinović tien 'Jong Bosnië'-leden op een maaltijd in een duur restaurant. Achteraf volgde een 'werkvergadering'.

Veljko Petrović schreef dat hij '(Mitrinović) de enorme gave heeft om schijnbaar zonder enige moeite aan geld te geraken...', RIGBY ANDREW, 'Initiation and Initiative. An Exploration of the Life and Ideas of Dimitrije Mitrinović. Boudier Company, East European Monographs', 1984. Cvjetko Popović schreef dat de speech van Veljko Petrović over nationalisme in Vojvodina ging. Petrović hitste de jongelui zo op, dat ze een confrontatie met de politie aangingen, CVJETKO POPOVIĆ, Vidovdan, p. 27-30.

Zonder studiebeurs kon Bogdan Žerajić nog alleen als onderwijzer aan de slag in een Zuid-Servisich dorp. In zijn vrije tijd verslond hij boeken van Russische revolutionairen. De anarchistische denker prins Pjotr Alexeвиć Bakunin was zijn boegbeeld.

p. 101-102: tijdens de naastingscrisis in 1908 kreeg Bogdan Žerajić een schietopleiding in het legerkamp in Vranje in Zuid-Servië. CVJETKO POPOVIĆ, OSA, p. 143-148.

Dr. MILOŠ BOGIŠEVIĆ, Mlada Bosna, Pisma i Prilozi, -Bogdan Žerajić aan Sujo (Risto Toholj), s.l., 4 juni 1910. Een transcriptie gevonden bij/op Bogdan Žerajić de dag van de aanslag 15/VI/1910, Mlada Bosna, pisma i prilozi, p. 48-49.

CVJETKO POPOVIĆ, Bespreking van dr. MILOŠ BOGIČEVIĆ, Nova Razjasnjenja o Sarajevskom Atentatu, -OSA, p.143-148. Hierin werd het korte parcours van Bogdan Žerajić in het Servische leger besproken.

Vladimir Gaćinović bood zich aan bij de 'Komitadjis', de 'directe actie'-troepen geleid door Majoor Vojislav Tankosić. CVJETKO POPOVIĆ, OSA, p. 143-148.

Gaćinović haalde zijn diploma middelbaar in het Eerste Gymnasium van Belgrado.

Vladimir verkaste naar het Zwitserse Lausanne, officieel om daar verder te studeren. Hij leefde rijkelijk, maar het was voor de buitenwereld niet duidelijk wie zijn sponsor was.

Op 29 mei 1913 schreef Vladimir Gaćinović aan Branko Popović, Lausanne 29 mei 1913, - CVJETKO POPOVIĆ, OSA, p. 116-117. Vladimir Gaćinović: 'Een andere keer zal ik iets over mezelf, de overheid, Zwitserland, een land, een goed hotel, mooie grote lunch, grandeur in een maatpak, land, sport en atletiek te schrijven.' Dit klinkt niet als de berooide beursstudent.

Ivo Andrić en Bogdan Žerajić leerden elkaar in de kringen van 'Mlada Bosna' in Sarajevo kennen.

p. 102: Vladimir Gaćinović en Dimitrije Mitrinović werkten samen met de Apis-groep in Belgrado. Beiden werden ingezworen in de 'Zwarte Hand', (Crna Ruka). Gaćinović zat in groep 203 met nummer 217. VLADIMIR DEDIJER, Vidovdan 1914 (Servische versie). History channel Narodna Odbrana or Black Hand history.com, board World War!

p. 103-104: Alle bronnen zijn het erover eens dat Vladimir Gaćinović Leo Trotski in 1909 had leren kennen. Bepaalde bronnen vermelden dat de kennismaking in Parijs plaatsvond. Vladimir zou de jaren 1910-1911 aan de universiteit van Wenen gestudeerd

hebben. In dat jaar schreef hij: 'In onze organisatie is er een regel van verplichte onthouding van seks en drinken en u moet me geloven als ik u vertel dat wij allemaal trouw zijn aan die regel.' De correspondentie duidt aan dat Vladimir ingeschreven was in een appartementsgebouw in de Rue Enning 4 in het Zwitserse Lausanne. Hij zou ook een bezoek aan Rusland hebben gebracht. Vladimir Gaćinović heeft Leo Trotski minstens drie keer ontmoet heeft. Twee keer zou dat in Lausanne gebeurd zijn in het milieu van de Russische emigrés. De derde keer in het Cafe Rotonde in Montmartre, Parijs. CVJETKO POPOVIĆ, OSA, p.116. Leo Trotski publiceerde later hierover in de krant 'Kievse Gedachte'. (udicezersce.worldpress)

Trotski beschreef Gaćinović als 'een van die mensen die geboren was met de gave om een gevoel van onbehagen bij gewone mensen te provoceren'.

Op 26 juni 1914 zouden Gavrilo Princip en Danilo Ilić samen een verslag over de planning van de aanslag aan Vladimir Gaćinović gestuurd hebben. Ik heb geen sluitend bewijs gevonden, maar er wordt regelmatig op gealludeerd.

De Slavische jeugd dweept met 'Wat te doen?' van de Russische schrijver Vladimir Chernichevski. Als studente Slavische filologie heb ik het – voor mij – absurde boek gelezen.

Bogdan Žerajić kreeg tijdens de annexatiecrisis van 1908 een schiettraining in het Servische militaire kamp van Vranje. CVJETKO POPOVIĆ, - OSA, p. 116. Dr. VOJISLAV BOGIČEVIĆ, Nova Razjasnjenja o Sarajevskom Atentatu, p. 143-148.

De armetierige Bogdan Žerajić had een ontmoeting met de welgestelde Dimitrije Mitrinović en Vladimir Gaćinović in Zagreb. (MSS)

p. 106: Dimitrije Mitrinović stak Vladimir Gaćinović in Zagreb volledig in het nieuw, maar Bogdan kreeg niets. Bogdan en Vladimir vertrokken beiden naar Mostar, maar uit de context maak ik op dat Vladimir eerst vertrok en daarna Bogdan, die mogelijk direct aansloot bij het gevolg van keizer Franz-Jozef, dat door Herzegovina trok. Bogdan had niet de moed de ogenschijnlijk gelukkige keizer te doden. Vermoedelijk had hij ook geen wapen, want Vladimir gaf hem er een in Mostar en dat de dag van het vertrek van de keizer. Mogelijk was het plan dat Bogdan onmiddellijk na de ontvangst van de revolver zou optreden. Dat is uit de context niet op te maken.

p. 107-108: Bogdan Žerajić aan Vladimir Gaćinović, Zagreb, 12 januari 1910, -Mlada Bosna, Pisma i Prilozi, p. 43-44. De originele brief ligt in de bibliotheek 'Svetozar Marković' van de universiteit van Belgrado onder het inv. nr. 8183.

De mislukte aanslag van Luka Jukić op de Kroatische gouverneur baron Slavko Cuvaj. CVJETKO POPOVIĆ, Vidovdan, p. 27-30; ID., OSA, p. 144-145; FEUERLICHT-STRAUSS, p. 52-53. Trivo Indic from: Umanità Nova, 27 May 1990. Translated by Paul Sharkey. <http://www.katesharpleylibrary.net/1c5bbd>; Ivo Andrić, diary: <http://www.suc.org/culture/history/gavriloprincip/index.html>; LJUBIBRATIĆ, p. 97;

CVJETKO POPOVIĆ, OSA. Nieuwe opheldering over SA, - Die Kriegsschuldfrage, Jrg nr. 1 en 2, Berlijn, 1926; CVJETKO POPOVIĆ, OSA, - dr. Miloš Bogičević, Nova Razjasnjenja o Sarajevskom Atentatu, p. 143-148. http://www.archive.org/stream/austriahungarywaooludwrich/austriahungarywaooludwrich_djvu.txt

Jovo Patrioto, duidelijk een pseudoniem, heeft een 'stvarca' (revolver).

Brief gevonden bij Bogdan Žerajić, geschreven de dag van de aanslag, - Mlada Bosna,

Pisma i Prilozi, Sarajevo, 15 juni 1910, -Uitgegeven door VOJISLAV BOGIŠEVIĆ, 1954 p. 48-49.

Bogdan Žerajić aan Vladimir Gaćinović, Zagreb, 12 januari 1910, -Mlada Bosna, Pisma i Prilozi, p. 43-44. De originele brief ligt in de bibliotheek 'Svetozar Marković, universiteit van Belgrado, onder het inv. nr. 8183.

p. 108: de tweede bewaarde brief die Žerajić schreef.

Bogdan Žerajić zou als een schaduw keizer Franz-Jozef op zijn rondreis door Herzegovina gevolgd hebben, maar gezien hij pas in Mostar een revolver kreeg, was hij hoogst waarschijnlijk ongewapend.

p. 109: keizer Franz-Jozef was gelukkig tijdens de rondreis door Bosnië-Herzegovina. Hij voelde zich jaren jonger.

In Mostar legde Vladimir Gaćinović aan Bogdan Žerajić uit dat zijn missie de eliminatie van generaal Varešanin, gouverneur van Bosnië-Herzegovina was. De locatie voor de moord was Sarajevo.

p.110-111: De drie bewaarde brieven, die Bogdan Žerajić de laatste maanden van zijn leven heeft geschreven, staan afgedrukt in de verzamelbundel van documenten 'Mlada Bosna, Pisma i Prilozi', uitgegeven door VOJISLAV BOGIŠEVIĆ, Svjetlost, Sarajevo, 1954, p. 43-50. De originelen liggen in de Universiteitsbibliotheek 'Svetozar Marković' in Belgrado, inv. nr, 318.

Bogdan Žerajić aan Vladimir Gaćinović, s.l., 12 januari 1910, 'Mlada Bosna, Pisma i Prilozi', uitgegeven door VOJISLAV BOGIŠEVIĆ, Svjetlost, Sarajevo, 1954, p.43-43. Foto van de tweede bladzijde van deze brief op p. 45. Het origineel ligt in de bibliotheek 'Svetozar Marković' in de universiteit van Belgrado, inv. nr. 3183.

Bogdan Žerajić aan Sujo ?, s.l., 4 juni 1910, p. 46-47. De brief is gedateerd op zes dagen voor de aanslag, die Bogdan Žerajić zou plegen. Op p. 47 staat de foto van de brief. De neerwaartse geschriftswijziging bij de laatste regels van de brief toont hoe emotioneel Bogdan Žerajić toen geweest moet zijn. Het origineel ligt in de bibliotheek 'Svetozar Marković' in de universiteit van Belgrado, inv. nr, 3183, nummer 11.

In Mostar gaf Vladimir Gaćinović Bogdan een pistool, zes kogels en een treinticket. Foto van ticket staat in 'Mlada Bosna, Pisma i Prilozi', uitgegeven door VOJISLAV BOGIŠEVIĆ, Svjetlost, Sarajevo, 1954, p. 50.

Bogdan maakt tijdens de laatste dagen voor zijn dood een badge. Informatie over de badge, die bij het lijk gevonden werd, staat in het boek.

GRAHAM PAGE DAVID, Dimitrije Mitrinović, Chameleon.

https://circle.ubc.ca/bitstream/handle/2429/16654/ubc_20050585.pdf?sequence=1

p. 112: Bogdan kwam tien dagen voor de aanslag in Sarajevo aan. Wat hij in de tussentijd deed is niet bekend.

'Als de revolutionaire Serviër wil overwinnen moet hij een artiest en een samenzweerder zijn, moet hij sterkte kunnen opbrengen en lijden aankunnen, moet hij een artiest zijn en een samenzweerder, een man van de wereld en een *hajduk*, (een struikrover), die zal schreeuwen en oorlog voeren voor de onfortuinlijken en de verdrukten. Revolutie ontstaat nooit uit wanhoop, zoals men vaak verkeerdelijk denkt, maar uit de revolutionaire gedachtewereld die uit nationaal enthousiasme ontstaat.' 'Spomenica Vladimira Gaćinovića', Sarajevo, 1921, p. 41-51; Mlada Bosna, Pisma i Prilozi, redactie van VOJISLAV BOGIŠEVIĆ, Sarajevo, 1954.

Foto van het treincertificaat voor het traject Mostar naar Sarajevo, -Mlada Bosna, pisma i prilozci, p.50. Het origineel bevindt zich in Belgrado in de bibliotheek 'Svetozar Marković' van de universiteit van Belgrado. In 1954 droeg het document het nummer 3184.

p. 113-114: De vermoedelijke ware toedracht en de mythes rond Bogdan Žerajić worden in het boek gebracht, gezien Bogdan Žerajić door de leden van 'Jong Bosnië' vereerd werd. Princip zou tegen dr. Pappenheim tijdens zijn gevangenschap in Tsjechië gezegd hebben, dat 'Žerajić zijn held (rolmodel) was', CARL SAVIĆ, Serbianna: Gavrilo Princip in his own words.

<http://www.answers.com/library/Britannica%20Concise%20Encyclopedia-cid-656392>

p. 115: Waar of mythe? Postume onthoofding van Bogdans lijk. De politie zou de schedel als inktpot of als asbak gebruikt hebben. Toen na de Eerste Wereldoorlog het lichaam van Žerajić werd opgegraven, ontbrak de schedel.

www.suc.org/culture/history/gavriloprincip/index.html + passim Engelstalige en Servo-Kroatische literatuur over de pre-oorlogsjaren in Bosnië-Herzegovina.

Gaćinović publiceerde onder de schuilnaam 'Wreker' (Osvesnik) een pamflet met als titel 'Dood van een Held' (Smrt jednog Heroja). Dat ophitsende schrijven werd de gedragscode voor de radicaliserende Servisch-Bosnische jeugd.

Žerajić's postume fictieve woorden waren: 'O! Laat het aan Servië om me te wreken.' De facto was hij op slag dood. CVJETKO POPOVIĆ, Vidovdan, p. 18, 22; ID., OSA, p. 117.

www.suc.org/culture/history/gavriloprincip/index.html

Gavrilo Princip over Bogdan Žerajić: 'Lang leve Žerajić! Hij was mijn voorbeeld.' 's Nachts ging ik naar zijn graf en ik zwoer dat ik zijn voorbeeld zou navolgen... Het graf was verwaarloosd, maar we hebben het schoongemaakt...'

Vladimir Gaćinović schreef na de zelfmoordaanslag een opzweepend pamflet 'Dood van een held', waarin hij Žerajić ophemelde als de 'eerste martelaar' en de jeugd opriep zijn voorbeeld te volgen www.suc.org/culture/history/gavriloprincip/index.html

CVJETKO POPOVIĆ, Vidovdan, p. 18, 22.

Trivo Indic from: Umanità Nova, 27 May 1990. Translated by: Paul Sharkey.

<http://www.katesharpleylibrary.net/1c5bbd>

FEUERLICHT-STRAUSS, p. 49-52

Radicalisering

Cvjetko Popović heeft de opwindende oprichtingsperiode van 'Mlada Bosna' (Jong Bosnië) in Sarajevo niet meegemaakt. Hij zat toen nog op de 'Velika Realka', een gymnasium, in Banja Luka in Noord-Bosnië. Hij herinnerde zich in de jaren 1970 nog wel de mooie verhalen over die beweging en hij had spijt dat hij dat niet van meet af aan had meegemaakt. De oprichter en latere Nobelprijswinnaar Ivo Andrić heb ik gekend. Cvjetko Popović kon zich verhalen over de stichting van Jong Bosnië herinneren en vertelde wel over de acties van die beweging toen hij in Sarajevo kwam studeren. In de jaren 1912-1914 nam hij aan de studentenbetogingen deel. Hij kreeg ook twee jaar bajes zonder proces en zonder blijvend dossier. Die tijd werd drastisch ingekort tot ruim een maand.

CVJETKO POPOVIĆ, OSA, p. 32-41: bespreking van het boek van Milan Rakić, die onder meer Princip's agressieve houding tegen niet pro-Mlada Bosna-jongeren aanhaalde. Milan Rakić, Srp. Knjiz. glasnik 16/7/1938 -1/8/1938.

CVJETKO POPOVIĆ, OSA, p. 172-179. Mlada Bosna was een beweging van nationalistische Bosnische jongeren, geen terreurorganisatie.

CVJETKO POPOVIĆ, Vidovdan, p. 26: STM, de naam 'Geheelonthouders', Cafe Pobratimstvo waren belangrijk voor de leden van Jong Bosnië. Mlada Bosna moedigde jongeren aan om bij de Sokol-beweging (havik) aan te sluiten, waarbij jonge kerels via gymnastiek en gevechtssporten hun lichaam trainden. Sokol was een pan-Slavische beweging.

CVJETKO POPOVIĆ, OSA, p. 136. Jong Bosnië was niet in kringen georganiseerd, maar in kleine cellen van drie tot vijf leden. Zowel mannen als vrouwen konden hierbij aansluiten. De leden mochten geen wapens dragen. Ze waren doorgaans arm, maar wel gedreven.

p. 119: Jong Bosnië: de eerste generatie. De tekst is gebaseerd op Princip's gesprek(ken) met dr. Pappenheim in 1915 en ook enkele elementen, die Ivo Andrić aanhaalde. Ik heb de bestaande boeken of goed gebaseerde sites over Jong Bosnië doorgenomen, zie bibliografie. Nieuw is:

<http://www.answers.com/library/Britannica%20Concise%20Encyclopedia-cid-656392>

p. 120: De jeugd van Gavrilo Princip is tot in vaak hagiografische details beschreven in de algemene literatuur.

Tromeđa je iznjedrila još jednog junaka u novijoj srbskoj istoriji - Deze Servische website gaat dieper op zijn jeugd in en verweeft vernieuwende elementen, vooral over bijfiguren in Princip's leven in de tekst.

De Servische krant 'Politika', die in Belgrado verscheen, bracht op 28 september 1936 waarschijnlijk voor het eerst een beschrijving van de woonst van weduwe Stoja Ilić, waar Gavrilo met haar zoon Danilo de kamer deelde.

p. 120-121: Gavrilo's oudere broer Jovo Princip huurde de kamer. Tijdens het proces vertelde Princip de rechter in detail over de kamer. Tevoren verbleef hij in Hadžići bij zijn broer Jovo. Jovo's vrouw en schoonmoeder wilden de 'luie' jongen weg, omdat die alleen maar boeken las. FEUERLICHT-STRAUSS, p. 68-71. De beschrijving van de woning en ook de plakkaat die aankondigt wie daar gewoond heeft. Opkranj, de vroegere naam, is een tijd veranderd in 'Ulica Ilić', Ilic straat.

p. 121-122: Danilo Ilić door de ogen van zijn moeder Stoja. Danilo's dubbelleven: een activist voor de 'Zwarte Hand', maar voor de moeder een hardwerkende circusarbeider en steenhouwer in een openluchtmijn en nog meer van dat.

p. 123: Princip vertelde dr. Pappenheim over de bibliotheek met Russische en andere radicale, zelfs revolutionaire literatuur. Dat was voor hem een goudmijn.

p. 124: Jelena Jezdimirović volgde de normaalschool voor meisjes in Sarajevo. Ze was een liefdesdroom van Gavrilo Princip, maar ook van een van zijn vrienden Borivoj Đasić, die dan weer een vriend en stadsgenoot van Cvjetko Popović in Prnjavor was. Jelena en Borivoj vormden een tijdlang een stel.

De aankoop van de bolhoed werd in 1964, de vijftigste verjaardag van de aanslag, door de familie van Bogdan Princip in een krant gerapporteerd. Srpska National Review,

jaargang 1, nr. 3, 2013, p. 73 issuu.com/sasa011/docs/srpska_-_broj_3_-_engleski_-_lo_re

p. 124-125: Gavrilo wilde Gavroche genoemd worden naar de straatjongen uit 'Les Misérables' van Victor Hugo. Ook dat stond in het artikel uit 1964 over Bogdan Princip en zijn familie. Ibidem p. 72.

p. 125: Trifko Grabež deelde in Belgrado de kamer met Gavrilo Princip toen ze daar beiden een opleiding in terreur kregen. Gavrilo Princip, Trifko Grabež en Nedeljko Čabrinović waren tijdens die opleidingsperiode omringd door Servische officieren, zoals Milan Ciganović, Vojislav Tankosić en Kosta Todorović, die allen tot de groep rond Apis hoorden en allen oudgedienden van de dubbele koningsmoord waren. Milan had voor een kamer gezorgd, waar Trifko en Gavrilo samen logeerden. Ciganović had een twaalftal bommen op zijn kamer staan.

p. 125-126: De visie van Ivo Andrić heeft hij me zelf verteld.

Bogdan Princip zei tijdens het kranteninterview in 1964 dat hij tijdens zijn vakanties met Gavrilo in hun geboortestreek in Obljaj optrok.

p. 126: De februariellen zijn door Cvjetko Popović uitgebreid beschreven in zijn boek Vidovdan. Ik heb me voornamelijk op hem gebaseerd en die informatie getoetst aan andere verslagen van deelnemers.

p. 126-127: De tocht van Princip naar Belgrado. Na het oversteken van de rivier kuste Gavrilo Princip de Servische grond.

Princip slaagt niet in het toegangsexamen voor de Eerste Middelbare School van Belgrado.

<http://www.answers.com/library/Britannica%20Concise%20Encyclopedia-cid-6563>

Het kussen van de Servische grond stond in FEUERLICHT-STRAUS, p. 68-71.

Ujedinjenje ili Smrt (Eenheid of Dood) of in de volksmond Crna Ruka (Zwarte hand) werd door Dragutin Dimitrijević, bijgenaamd Apis, en de kerngroep officieren die hadden deelgenomen aan de dubbele koningsmoord in 1903, opgericht. Enkele belangrijke namen zijn Milan Ciganović, Vojislav Tankosić, Velimir Vemić. Die Servische officieren vormden een hechte groep ook tijdens de eerste maanden van de Eerste Wereldoorlog. Ze steunden elkaar in de duistere periode rond de aanslag in 1914. Naar schatting telde de 'Zwarte Hand' een 2500 leden, zoals in 'Jong Bosnië' opgesplitst in cellen van drie tot vijf man. Vrouwen waren niet toegelaten. Het doel was terreur. Het staat zo goed als vast dat de Servische troonopvolger Alexander lid van de 'Zwarte Hand' was. CVJETKO POPOVIĆ, OSA, p. 145

CVJETKO POPOVIĆ, OSA, p. 119-120: CARL SAVIĆ, SERBIANNA; POPOVIĆ

ČEDOMILJO A., Nova Evropa, 11-26 november 1927; Der Spiegel, nr. 14, 1975;

<http://www.nationalgeographic.rs/vesti/2762-na-danasnji-dan-9-maj.html>:

[http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/xxs_0294-](http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/xxs_0294-1759_2001_num_69_1_1279)

1759_2001_num_69_1_1279: Jean Jaques Becker, l'ombre du nationalisme Serbe.

Vingtieme siecle, l'ombre du nationalisme serbe, 2001, issue 69, p.11-12: CVJETKO POPOVIĆ, OSA, p. 145; www.riznicaspska.net en passim in de literatuur; KIESLER, p.

14; Popović OSA p. 104-106: Dr. Milorad Ekmecić 'Mlada Bosna i Sarajevski Atentat,

Izdanje Muzej grada Sarajevo. 1964; St. Stanoje Stanković: Ubistvo Austriskog

Prestolaslednika Ferdinanda, Belgrado 1923. p. 26-31; CVJETKO POPOVIĆ, Vidovdan,

p.15-16; ID., OSA, p. 166-167; FEUERLICHT-STRAUSS, p. 60.

Vladimir Gaćinović stuurde op 22 mei 1912 een rapport naar kapitein Kosto Todorović, de verantwoordelijke voor de sector Šapac in Zuid-Servië. In dit bijzonder lang schrijven beschreef hij duidelijk zijn spionage- en oorlogswerk, zijn rekrutering van nieuwe leden voor de Zwarte Hand aan record tempo en ook de mogelijke terroristische doelwitten. Hij rekruteerde vele mannen en een enkele vrouw, en zweerde hen meteen voor 'Eenheid of Dood' of 'Zwarte Hand' in.

Gavrilo Princip, Trifko Grabež, die in Belgrado een kamer deelde met Gavrilo, en de typograaf Nedeljko Čabrinović kregen van Majoor Milan Ciganović en diens collega majoor Vojislav Tankosić een intensieve opleiding. Dit bleek uit hun verklaringen tijdens het proces. POPOVIĆ CVJETKO, OSA 149 -153, De brief berustte in het Staatsarchief van Bosnië-Herzegovina in Sarajevo met als nummer r IV-14-28/ dn. 101/4, maar is mogelijk in de brand, die door betogers in februari 2014, werd aangestoken zijn opgegaan. De brief is opgenomen in 'Mlada Bosna, Pisma i Prilozi, onder de redactie van VOJISLAV BOGIČEVIĆ, Sarajevo, 1954, p. 59-61.

Apis heeft met medeweten van Premier Nikola Pašić, de Russische militaire attache Artomonov en mogelijk troonopvolger Alexander het besluit genomen om Gavrilo Princip, Trifko Grabež en Nedeljko Čabrinović een opleiding te laten volgen in Servische militaire kampen. Hij gaf ook de toelating om hen te bewapenen en ze vlak voor de aanslag onder begeleiding van het Volksverdedigingsnetwerk naar Sarajevo te sturen om er de aanslag op aartshertog Franz-Ferdinand te plegen.

ST. STOJANOVIĆ, Ubistvo Austriskog Prestolaslednika Ferdinandca, Belgrado, 1923, p. 26-31.

LUIGI ALBERTINI, Origins, vol. 2.

SINEY MARION C., Associate Professor of History at Western Reserve University, Cleveland, Ohio schreef een zeer bevattelijke paper over de voorbereiding van de aanslag en over de geheime organisaties die actief waren in Servië en Bosnië-Herzegovina.

De Servische majoor Dragutin Dimitrijević, bijgenaamd Apis, en andere officieren, die in 1903 hadden deelgenomen aan de dubbele koningsmoord, hebben officieel op 9 mei 1911, maar de facto al in 1909 in Belgrado de geheime vereniging 'Ujedinjenje ili Smrt' (Vereniging of dood) in de volksmond 'Crna Ruka' (Zwarte Hand) opgericht. De leden kenden elkaar alleen per nummer. Ze moesten bij kaarslicht voor een gemaskerde man een geheime eed zweren. De vlag toonde een doodshoofd, gekruiste knokels, een dolk, een bom en een pot gif. Op sommige versies stond er ook 'Vidovdan, Kosovsko Polje'.

History channel Narodna Odbrana or Black Hand history.com, board World War 1.

CARL SAVIĆ, Serbianna.

FEUERLICHT-STRAUSS, p. 68-71.

<http://www.nationalgeographic.rs/vesti/2762-na-danasnji-dan-9-maj.html>: Deze site in het Servisch brengt het reglement dat de leden van de 'Zwarte Hand' moesten tekenen.

De lijst van de stichtende leden is: Prvi članovi i potpisnici Apis Dragutin Dimitrijević; Apis is de voorzitter of leider; stichtende leden zijn Ilija Radivojević, Bogdan Radenković, Čedomilj A. Popović, Velimir Vemić, Ljubomir S. Jovanović, Vojislav Tankosić, Ilija Jovanović Pčinjski, Milan Vasić, Milan Gr. Milovanović.

CVJETKO POPOVIĆ, OSA, p. 145; www.riznicaspska.net en passim in de literatuur;

http://bieson.ub.uni-bielefeld.de/volltexte/2003/132/pdf/2_diss.pdf

De Zwarte Hand infiltreerde de paramilitaire 'Volksverdediging'. Belangenvermengingen tussen de groepen waren legio, POPOVIĆ CVJETKO, OSA, p. 149-153

Majoor Tankosić zou Princip gerekruteerd hebben, omdat hij leiderschap vertoonde. Het verhaal van 'te tener en zwak' was een dekmantel.

<http://www.answers.com/library/Britannica%20Concise%20Encyclopedia-cid-656392>

http://bieson.ub.uni-bielefeld.de/volltexte/2003/32/pdf/2_diss.pdf

Vladimir Gaćinović zat in groep 203 met als lidnummer 217. Majoor Velimir Vemić, die in 1903 het sleutelgat van de geheime kast waarin het koningspaar zich verschuilde vond, was secretaris van de Zwarte Hand. Hun doel was om alle politieke rechten, partijen en het parlement te vervangen door een militair en kerkelijk gestuurde staat.

Enkele goedkope koffiehuisen in Belgrado waren 'Kleine Goudvis' en 'Groene Krans'.

POPOVIĆ CVJETKO, OSA, p. 121.

p. 129: de val van Gavrilo, toen zozegd een straatwerker, stond in het interview dat

Bogdan Princip in 1964 heeft gegeven, -Srpska National Review, jaargang 1, nr. 3, 2013,

p. 73 gepubliceerd. issuu.com/sasa011/docs/srpska_-_broj_3_-_engleski_-_lo_re

Mogelijk was de neusbreuk het resultaat van de terugslag van een geweer.

Brief van Borivoj Jevtić aan Boro, Mlada Bosna, Pisma i Prilozi, p. 136.

p. 129: Majoor Milan Ciganović, nummer 412 in de Zwarte Hand, begeleidde samen met

Danilo Ilić een groep Bosnische vrijwilligers voor terrorisme, JEFTIĆ BORIVOJ,

'Sarajevski Atentat', p. 15 en 23.

p. 129-130 aanloop tot de eerste Balkanoorlog.

p. 130-133: Brief van Vladimir Gaćinović aan kapitein Kosto Todorović, 22 mei 1912:

brief werd in het Staatsarchief van de Republiek Bosnië Herzegovina bewaard met als

nummer IV-14-28/ dn. 101/4. Tijdens rellen in februari 2014 is de originele brief

mogelijk tijdens de brand in het archief vernietigd. Hierover heb ik geen uitsluitel. De

brief is wel afgedrukt in het boek uitgegeven door prof. Vojislav Bogičević, 'Mlada Bosna,

Pisma i Prilozi', op p. 59-61.

Apis werd geveld door Maltese koorts of brucellosis. History channel Narodna Odbrana

or Black Hand history.com, board World War. Ongepasteuriseerde melk of besmette

kaas zou de ziekte veroorzaken. De patiënt heeft hoge koorts en is krachteloos. Heden

ten dage worden bijna uitsluitend dieren getroffen door de ziekte. [www/doiserbia.nb.rs](http://www.doiserbia.nb.rs);

History channel Narodna Odbrana or Black Hand history.com, board World War;

passim en minder uitgebreid in de klassieke Servische geschiedenisboeken.

Balkanoorlogen: D. T. BATAKOVIĆ, Storm over Serbia. The rivalry between Civilian and

Military Authorities (1911-1914), -Institute for Balkan Studies, Serbian Academy of

Sciences and Arts, Belgrade. 356 p.

DRAŠKIĆ PANTA, Moji memoari, uitgegeven door. D. T. BATAKOVIĆ, Belgrado: Srpska

Književna Zadruga, 1990, p. 45-67.

p. 133-134: De jonge revolutionairen waren geschokt over de Oostenrijk-vriendelijke

houding van lokale autoriteiten. GRAHAM PAGE DAVID, Dimitrije Mitrinović,

Chameleon. [https://circle.ubc.ca/bitstream/handle/2429/16654/ubc_2005-](https://circle.ubc.ca/bitstream/handle/2429/16654/ubc_2005-0585.pdf?sequence=1)

[0585.pdf?sequence=1](https://circle.ubc.ca/bitstream/handle/2429/16654/ubc_2005-0585.pdf?sequence=1)

p. 134: De drie hoogst getrainde terroristen, die de aanslag moesten uitvoeren, waren

Gavrilo Princip, Trifko Grabež, Nedeljko Čabrinović. POPOVIĆ CVJETKO, OSA, p. 145,

JEFTIĆ BORIVOJ, p. 27, passim de literatuur over de aanslag in Sarajevo.

Čabrinović was een typograaf die de stiel in Trieste had geleerd. In 1912 keerde hij terug naar Sarajevo, maar het boterde niet tussen hem en zijn vader. Hij vond werk als letterzetter, maar nam deel aan een staking en kreeg verblijfsverbod. Hij trok naar Belgrado, waar hij verder radicaliseerde. POPOVIĆ CVJETKO, p. 115; FEUERLICHT STRAUSS, p. 70-71.

De Weense krant 'Reichspost' publiceerde op 17 maart 1914 de aankondiging dat aartshertog Ferdinand midden juni met zijn echtgenote een bezoek aan Bosnië zou brengen. Hij zou eerst aan de manoeuvres op 16 en 16 juni schouwen. Het bezoek zou meerdere dagen duren. Vrienden uit Sarajevo stuurden dat bericht naar Čabrinović, Belgrado Cafe 'Goldener Hausen' (Gouden Huis), 'Gruner Ring' (Groen Ring). Dit bericht werd door het Duitse magazine 'Der Spiegel' 14/1975 gepubliceerd.

CVJETKO POPOVIĆ, OSA, -Dr. BOZJO CERVIĆ: 'Bosanski Omladinci i Sarajevski atentat, Sarajevo 1930: Op 30 juni 1913 heeft Nedeljko Čabrinović een brief uit Trieste verstuurd waarin hij schreef dat hij een revolver had gekocht.

Majoor Tankosić zou Princip wegens te tener, te klein en te jong voor militaire dienst geweigerd hebben, maar uit vele documenten blijkt dat de drie scherpschutters een opleiding in de militaire kampen van Vranje en Prokuplje in Zuid-Servië hadden gekregen. Princip werd voor dienst als soldaat afgewezen, maar kreeg wel een doorgedreven schietopleiding zowel in het militaire kamp van Prokuplje en in het Topčider-park in Belgrado. Trifko Grabež kreeg mogelijk ook die opleiding.

PROKUPLJE: CVJETKO POPOVIĆ, OSA, p. 87-92; p. 115; palelive.com (Site van de republica Srpska); GAVRILO PRINCIP I MLADOBOSANCI: KO HOĆE DA ŽIVI, NEK MRE (NA PONOS I SEĆANJE) Posted on April 20, 2013 by sdnesc under Seajmo se Gavrilo (1); CARL SAVIĆ, Serbianna; Tromeda je iznjedrila još jednog junaka u novijoj srbskoj istoriji – Gavrila Principa.

Gavrilo Princip getuigde op het proces over zijn militaire opleiding;
www.riznicasrpska.net.

TOPČIDER: CVJETKO POPOVIĆ, Dr Bozjo Čerović, 'Bosanski Omladinci i Sarajevski Atentat, OSA; Sarajevo 1930, p. 55-59; CARL SAVIĆ, Serbianna; SINEY, p. 212; GAVRILO PRINCIP, getuigenis op het proces tegen de deelnemers aan de aanslag.

VRANJE: Bogdan Žerajić had een wapentraining gekregen in Vranje in 1908, - Dr. Miloš Bogičević, Nova Razjasnjenja o Sarajevskom Atentatu, -OSA, p.143-148; FEUERLICHT- STRAUSS, p. 47.

Majoor Milan Ciganović, een vertrouweling van de Servische premier Nikola Pašić, was de begeleider van de jonge kandidaat-terroristen binnen de groep militairen rond Apis. Hij werkte een tijd in het Bosnisch-Oostenrijks-Hongaarse spoorwegsysteem als mol. Hij was de facto organisator van het complot en stond in de praktijk boven de belangrijke officier Vojislav Tankosić. Milan, bijgenaamd 'blonde Cigo', hield contact met Gavrilo Princip, Trifko Grabež en Nedeljko Čabrinović. Voor hun vertrek gaf hij voor het café Moruna de drie terroristen 130 dinars als reisgeld in Belgrado. Verschillende bronnen vonden zijn lichaamshygiëne twijfelachtig. Hij zou onder de luizen gezeten hebben. Na de aanslag vertrok hij naar de Verenigde Staten waar hij een onopvallend leven leed. Hij stierf in 1927.

Er bestaat een foto van Gavrilo Princip en Trifko Grabež met Milan Ciganović tussen hen in. Het trio zat op een bank in een park in Belgrado. Toen Milan niet lang voor de aanslag

de Browningrevolvers, kogels en twee bommen in ontvangst nam, zou hij 'Sabaile', een door de Bosniërs gebruikt Turks woord voor 'Het uur is aangebroken' gezegd hebben. Ik heb wel mijn twijfels over dit verhaal.

p. 135: Princip's opmerking over de 'čarsija', de soek of de bazaar, die hij graag in een luciferdoos zou wringen en dan in brand steken. CARL SAVIĆ, Serbianna. Princip heeft toen ook mogelijk gealludeerd op het feit dat in de Turkse tijd er in de 'čarsija' een prostitutiekwartier was.

'Venac' (krans) was een literair tijdschrift met de jeugd als doelgroep. Tijdens de Balkanoorlogen publiceerde het tijdschrift foto's van de gesneuvelde leden van het Comité (het bondgenootschap dat gevormd was door verschillende Balkanlanden tegen de Ottomaanse troepen die ze uit Macedonië wilden verdrijven) en de verhalen over hun exploten. CVJETKO POPOVIĆ, Vidovdan, p. 36-39.

p. 135-136: Cvjetko Popović heeft het verhaal van Borivoj Đasić, Jelena Jezdimirović en hemzelf uitgebreid in Vidovdan gebracht. Hij heeft er me ook over verteld. Althans dat vermoed ik, want het ging over een vrouw die zichzelf belangrijker achtte dan het Servische ideaal. Ze zou niet begrepen hebben dat Borivoj en Cvjetko hun leven wilden geven voor de bevrijding van Macedonië uit het Ottomaanse rijk.

Miloš Pjanić aan Borivoj Jevtić (Borko) – verstuurd Belgrado 15 juni 1912, ontvangen Sarajevo 26 juni 1912 – Mlada Bosna, Pisma i Prilozi, p. 136.

Vladimir Gaćinović aan Boro, (Lausanne) 7 juni 1913, - Mlada Bosna, Pisma i Prilozi, p. 136.

p. 137: De Bulgaars-Servische feestdis onder officieren op Vidovdan (28 juni) 1913, - FEUERLICHT STRAUSS, o.c. p.62-63, passim literatuur.

Stephan von Ugron zu Ábránfalva (1862-1948) was de Oostenrijks-Hongaarse ambassadeur in Belgrado van 30 april 1911 tot 13 november 1913. Hij werd opgevolgd door Wladimir Freiherr Giesl von Gieslingen die tot 25 juli 1914 aanbleef. Dušan T. Bataković, 'Storm over Serbia. The Rivalry between Civilian and Military Authorities (1911-1914)', DOI: 10.2298/BALC1344307B <http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/0350-7653/2013/0350-76531344307B.pdf>, Balcanica XLIV (2013) p. 307-356.

Palelive.com

Gavrilo Princip i Mladobosanci: ko hoće da živi, nek mre (na ponos i sećanje. Posted on april 20, 2013 by sdnesic under Sećajmo se Gavrilo (1)

Danilo Ilić was een verbindingsman, een organisator, een koerier en een fixer. Hij was voortdurend op de holt in Bosnië-Herzegovina, maar reisde ook naar Lausanne in Zwitserland en Toulouse in Zuid-Frankrijk en waarschijnlijk ook naar andere bestemmingen. DUŠAN T. BATAKOVIĆ, 'Storm over Serbia. The Rivalry between Civilian and Military Authorities' (1911-1914), DOI: 10.2298/BALC1344307B <http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/0350-7653/2013/0350-76531344307B.pdf>, Balcanica XLIV (2013) p 307-356.

Palelive.com

Generaal Oscar Potiorek (20 november 1853-17december 1933) was gouverneur van Bosnië-Herzegovina van 1911 tot 1914. Hij zat mee in de wagen toen aartshertog Franz-Ferdinand en zijn echtgenote Sophie door Princip vermoord werden op 28 juni 1914. Zowel Danilo Ilić als Mehmed Mehmedbašić, later een deelnemer aan de aanslag op Vidovdan, hadden de opdracht gekregen generaal Oskar Potiorek te vermoorden, maar

beiden hebben die opdracht niet eens voorbereid. Mehmedbašić moest toeslaan op de dag van de inhuldiging van de Reis ul Ulama, het hoofd van de moslimgemeenschap op 27 maart 1914. Mehmed Mehmedbašić had er de moed niet toe. POPOVIĆ CVJETKO, OSA, p. 136.

p. 138: De interactie tussen Vojislav Tankosić en Gavrilo Princip is een kernverhaal, omdat eruit blijkt dat de drie 'topterroristen' een gedreven schietopleiding hadden gekregen en ook omdat het de toelevering van de wapens verduidelijkt. De basis voor deze verhaallijn is enerzijds het stenogram van het proces dat in oktober 1914 tegen de deelnemers aan de aanslag liep. Alle mannen (geen vrouw was betrokken bij de aanslag) die iets met de aanslag te maken hadden en die men had kunnen arresteren, stonden in groep terecht in Sarajevo. De Servische officieren die met Apis aan kop de aanslag hadden georganiseerd, ontsnapten tijdens de Eerste Wereldoorlog aan een dergelijk lot. De officieren streden aan de kant van de geallieerden mee tegen het Oostenrijks-Hongaars-Duits blok. In 1917 veroordeelde een geallieerde rechtbank in Thessaloniki, Griekenland, Apis, kolonel Ljuba Vulović en Rade Malobabić ter dood en werden ze terechtgesteld. Vojislav Tankosić sneuvelde op 2 november 1915.

De belangrijkste bronnen over de groepsuitstap van de Servische officieren, agenten van de Apisgroep en enkele would-be terroristen zijn: Popović OSA p. 104-106; dr. Milorad Ekmečić, 'Mlada Bosna i Sarajevski Atentat', - izdanje Muzej grada. Sarajevo 1964; CVJETKO, POPOVIĆ, OSA, p. 145; VLADIMIR GAČINOVIĆ, Sarajevski Atentat, ogledi i pisma, Sarajevo, 1956; CVJETKO, POPOVIĆ Oko Sarajevskog Atentata, Kritički osvrti i napomene. Svjetlost, Sarajevo, 1969; CVJETKO, POPOVIĆ, OSA p.47; Dr. MARTIN PAPPENHEIM, 'Gavrilo Princip's Bekentennisse', Vienna, 1926. Review, jaargang 1, nr. 3, 2013, p. 73 gepubliceerd. issuu.com/sasa011/docs/srpska_-_broj_3_-_engleski_-_lo_re – Volgens dit artikel zou Vladimir Gaćinović uit Toulouse een brief aan Gavrilo Princip hebben geschreven, maar die heb ik niet gevonden.

p. 139: De namen van de prominente aanwezigen vinden was relatief eenvoudig, maar er waren ook minder bekende deelnemers zoals Velimir Vemić, die tijdens de dubbele koningsmoord het sleutelgat had gevonden. Mehmed Mehmedbašić circuleerde al een tijdje in de schermerzone van terrorisme.

p. 140: het gestuntel van Mehmedbasic is gebaseerd op bekende bronnen.

p. 141: Dit artikel bracht verschillende nieuwe elementen aan over Gavrilo Princip. Het verhaal over de reportage die Gavrilo Princip maakte over de verkiezingen in het stadje waar zijn broer Jovo woonde, werd gepubliceerd in het Servische tijdschrift 'Srpska National Review', jaargang 1, nr. 3, 2013, p. 73. Review, jaargang 1, nr. 3, 2013, p. 73. issuu.com/sasa011/docs/srpska_-_broj_3_-_engleski_-_lo_re

Gezocht: wapens en terroristen

p. 142: Aankondiging van het geplande bezoek van aartshertog Franz Ferdinand aan Sarajevo in een Servische emigrantencrante uitgegeven in Chicago.

Tijdens het proces tegen de deelnemers aan de aanslag in oktober 1914 werd aangehaald dat 'Volksverdediging' kranten had die de Servisch-Bosnische politiek en ideologie verdedigden. De krant 'Balkan' verscheen in Chicago en de krant 'Borba Balkana' in Saint Louis. DAVID GRAHAM PAGE

https://circle.ubc.ca/bitstream/handle/2429/16654/ubc_2005-0585.pdf?sequence=1

De tekst in Balkan luidde: 'De Oostenrijkse troonopvolger heeft in de lente een bezoek aan Sarajevo gepland. Moge elke Serviër dat niet vergeten. Serviërs, neem alles wat je kunt ter hand: messen, geweren, bommen en dynamiet. Accepteer de heilige wraak! Dood aan de Habsburgse dynastie en eeuwigdurende herinnering aan de helden die de hand uitsteken tegen haar!'

Deze oproepen werden op het proces aangehaald. Ik heb de hedendaagse website van 'Borba' gevonden en heb een contactformulier ingevuld, maar heb ondanks herhaaldelijke pogingen geen antwoord gekregen.

Op 3 december 1913 verscheen dit bericht in de in Saint Louis uitgegeven krant 'Borba Balkana' (Balkanstrijd). Deze informatie kunt u op de site 'Forgotten Books' vinden.

LUDWIG ERNEST, *Austria-Hungary and the war*, met een voorwoord van dr. Konstantin Theodor Dumba of Austria Hungary, - J.S OGILVIE PUBLISCHING COMPANY, London, 1915, p. 111-112, gevonden op www.forgottenbooks.com, 2013. CVJETKO POPOVIĆ, OSA, p. 154-155: Commentaar op artikel in de 'Suddeutsche Zeitung', waarin G. PROEBST de komst van aartshertog Franz Ferdinand heeft aangehaald. Hij meldt ook dat een Servische krant uitgegeven in Chicago en een in Saint Louis de komst van aartshertog Franz Ferdinand naar Sarajevo al einde 1913 heeft aangekondigd.

Cvjetko Popović verlaat na vier maanden gevangenis als een bewuste, progressieve man. CVJETKO POPOVIĆ, *Vidovdan*, p. 25-26

p. 142-143: Bezoek van Sloveense scouts aan Prijedor. CVJETKO POPOVIĆ, *Vidovdan*, p. 27. De angstige verbouwereerdheid van de Slovenen bij het zien van gesluierde vrouwen en rastertjes in de deuren als kijkgaten voor die vrouwen. Spijtig genoeg herinner ik me niet dat Cvjetko daarover verteld heeft. Begin jaren 1970 waren de vrouwen in Sarajevo meestal westers, maar wel wat schameler gekleed. Op de hoogten boven de stad, in de armere buurten en op het platteland droegen de moslimvrouwen traditionele Turkse pofbroeken en een kleurrijke hoofddoek, maar geen gelaatsbedekking. Tijdens mijn laatste bezoek aan Sarajevo heb ik verschillende vrouwen met 'nikab' (gelaatsbedekking) gezien, zoals ik ook op foto's in 1914 heb opgemerkt.

p. 143: Cvjetko Popović heeft me wel verteld dat zijn inzet voor de studentenbeweging hem door zijn ouders kwalijk werd genomen. Hij heeft me ook verteld over Prijedor in Noord-Bosnië, waar zijn ouders woonden. Wat ik ervan onthouden heb was dat Prijedor plots van rustig plattelandstadje een drukke mijnstad werd. Ik heb dit opgezocht en heb zo de snelle industrialisering van de mijnstad gevonden.

De verhuis naar Zemun staat vaagweg beschreven in *Vidovdan*, maar het zicht op Belgrado herinner ik me uit Cvjetko's verhalen. Na de aanslag was hij nog even in Sarajevo blijven hangen en heeft dan de trein genomen naar Zemun. Tweemaal werd hij onderweg door de politie ondervraagd en zelfs even opgesloten, maar mocht dan toch doorreizen. Bij aankomst in Zemun – waarheen zijn ouders verhuisd waren volgens zijn woorden omdat de arrestatie van Cvjetko op het orthodoxe Kerstmis in Prijedor schande over de familie bracht – wilde zijn stiefmoeder Anka dat hij aan de voet van de heuvel, waarop het ouderlijk huis stond, het aangemeerde bootje zou nemen om naar het koninkrijk Servië te vluchten, maar dat heeft hij niet gedaan. Naar verluidt kon je vanuit

het Popovičhuis Belgrado zien. Ik herinner me dat de toen oude Cvjetko met zijn vuist tegen het hoofd sloeg ten teken dat hij zichzelf toen dom had gedragen.

Dat Cvjetko op zwart brood kwam te staan, staat in Vidovdan.

p. 144-145: Cvjetko's vader had hem een hongertoelage gegeven en Cvjetko Popović moest in Sarajevo bijschuiven aan armentafels. CVJETKO POPOVIĆ, Vidovdan, p. 27.

p. 145: Cvjetko's ontmoeting met zijn neef Bogdan Princip. Srpska National Review, jaargang 1, nr. 3, 2013, p. 73 gepubliceerd. issuu.com/sasa011/docs/srpska_-_broj_3_-_engleski_-_lo_re

p. 145: De heetgebakerde en geile verhalen over de 'Club der Vrije Liefde'. CVJETKO POPOVIĆ, Vidovdan, p. 27.

p. 145-146: Cvjetko wilde zich inzetten voor de Servische zaak. Hij ontmoette Vaso Čubrilović. Al snel deelden ze een gelijke radicale ontevredenheid: CVJETKO POPOVIĆ, Vidovdan, p. 40.

p. 146: Majoor Milan Ciganović had in Belgrado een kamer gehuurd voor Gavrilo Princip en Trifko Grabež in de Carigradska ulica (straat), nummer 23. Carigrad is de Servische naam voor Istanboel. Fixer Danilo Ilić logeerde doorgaans bij majoor Milan Ciganović, de spionage- en spoorwagspecialist. Ciganović was een van de toporganisatoren van de terreuraanslag in Sarajevo. Het was zijn taak om gedreven Bosnische jonge kerels, liefst onder de twintig jaar, want dan zouden ze aan de eventuele doodstraf ontsnappen, een terreuropleiding te geven. Majoor Vojislav Tankosić gaf militaire en schietopleidingen aan kandidaat-terroristen. Als militair was hij belast met militaire logistiek en infrastructuur. Zowel Ciganović als Tankosić behoorden tot de groep rond Apis. Die groep had samen op de militaire school gezeten en had ook de dubbele koningsmoord in 1903 uitgevoerd.

Dat Princip als straatwerker moest bijklussen schijnt me onwaar. Gavrilo had wel zijn neus gebroken. Dat is op foto's te zien. Hoe dat gebeurd is, heb ik niet gevonden. Mogelijk had hij tijdens militaire trainingen een terugslag in het gezicht gekregen. CVJETKO POPOVIĆ, Vidovdan, p. 27

De ontmoetingen tussen Milan Ciganović en de kandidaat-terroristen vonden plaats in koffiehuisen zoals Café Pozorište (theater cafe), Café Amerika en Café de Steur in Belgrado in de oude stad.

p. 146-147: Nedeljko Čabrinović's vader zou een politie-informant geweest zijn. Hij zou vrouw en kinderen mishandeld hebben. In 1911 heeft Nedeljko samen met Princip het houten kruis voor het graf van Bogdan Žerajić gemaakt. Princip zou verliefd geweest zijn op Nedjo's zus Vukosava. Na een schier handgemeen met zijn vader is Nedeljko van huis weggelopen. In Trieste leerde hij de stiel van typograaf en kocht er een revolver. Terug in Sarajevo vond hij een job in een drukkerij. Voor zijn deelname aan een drukkersstaking kreeg hij een tijdelijk verblijfsverbod voor Bosnië en Herzegovina. Hij trok naar Belgrado waar hij met Gavrilo Princip en Trifko Grabež optrok. Het 'toevallige' bezoek van de Servische kroonprins Alexander aan de staatsdrukkerij en het gesprek van de prins met Gavrilo en Nedjo vond plaats rond de tijd dat de foto van de drie mannen op een bank in een park in Belgrado genomen is. Princip en Čabrinović zouden hun woord voor deelname aan de aanslag gegeven hebben in het Belgraadse café Obilic Venac. De vertaling van die straatnaam heb ik niet gevonden, maar in Oud Belgrado is er ook nu een straat en een plein met die naam. CVJETKO POPOVIĆ, OSA, p. 121.

p. 147: Danilo Ilić was als organisator en fixer in dienst van de Apisgroep. Het was zijn taak om malcontente, nationalistische en bij voorkeur arme jongemannen te rekruteren voor ondergronds werk en voor het plegen van aanslagen. Hij moest ze daarna ook begeleiden en moest onder andere ook locaties scouten. Op 28 juni 1914 was Danilo ouder dan twintig jaar en kon hij geëxecuteerd worden. Hij kreeg op het proces dan ook de galg.

De rechter Leo Pfeffer raadde hem aan tot volledige bekentenissen over te gaan om zo het leven van onschuldige mensen die ook opgepakt waren, te sparen. Danilo wilde dat doen in ruil voor vrijstelling van de doodstraf. Hij was ouder dan twintig jaar en kwam ervoor in aanmerking. Danilo ging over tot volledige bekentenissen, maar die zaten vol met leugens. Zo vertelde hij dat Vaso Čubrilović, Cvjetko Popović en Mehmed Mehmedbašić de wapens van Belgrado naar Sarajevo hadden gesmokkeld en niet Gavrilo Princip, Trifko Grabež en Nedeljko Čabrinović. Pfeffer vond Danilo geen fijn mens, maar Gavrilo fascineerde hem. Al snel bleek dat Danilo het wapentransport van Belgrado naar Tuzla had georganiseerd. Het traject Tuzla-Sarajevo nam hij op zich. Bronnen:

Palelive.com; Gavrilo Princip i Mladobosanci: ko hoće da živi, nek mre (na ponos i sećanje. Posted on април 20, 2013 by sdnesc under Sećajmo se Gavrilo (1);

p. 26: Danilo Ilić was een meester-biljarter. In het café Pobratimstvo (fraterniteit) in Sarajevo maakte hij tot vijftien caramboles op rij, CVJETKO POPOVIĆ, Vidovdan, p. 17. LEO PFEFFER: Istraga u Sarajevskom atentatu, tweede aangevulde en verbeterde druk, uitgegeven door Nove Evrope, Zagreb 1938.

Danilo verslond de werken van de Russische ideologen en romanschrijvers. Leon Trotski en prins Pjotr Bakunin hadden zijn voorkeur. Hij zou later zowel in Lausanne als in het Parijse café Rotonde Trotski ontmoeten. Trotski heeft Danilo in een brief beschreven. CVJETKO POPOVIĆ, Vidovdan, p. 36-39.

Aan de vooravond van de aanslag zou Gavrilo Princip aan Danilo Ilić gevraagd hebben of Vladimir Gaćinović op de hoogte was van de aanslag, maar hij kreeg geen antwoord. CVJETKO POPOVIĆ, OSA p. 55-59: dr. Bozjo Cerović: 'Bosanski Omadinci i Sarajevski atentat', Sarajevo 1930.

Danilo was een vertrouweling van majoor Vojislav Tankosić, passim in de literatuur. Het artikel in 'Der Spiegel' (14/1975) ging hier dieper op in.

Bogoljub Popadić heeft Cvjetko Popović in 1967 geschreven dat Danilo Ilić vanaf oktober 1912 groepjes geradicaliseerde jongemannen meenam naar het legerkamp in Vladičin Han in Zuid-Servië voor een militaire opleiding. Ze leerden hoe ze bommen en mijnen moesten hanteren.

Cvjetko Popović aan Borivoj Jeftić, Vidovdan, p. 23-27. De oorlogsnaam van Danilo Ilić was Hadžija. Vertaald betekent het 'Pelgrim naar Mekka'. Het pseudoniem voor Danilo stond in Vladimir Gaćinović aan Borivoj Jevtić, Lausanne 7 juni 1913, -Mlada Bosna Pisma i Prilozi, -voor publicatie voorbereid door prof. dr. VOJISLAV BOGIČEVIĆ, Svjetlost, Sarajevo, 1954, p. 69-70.

CVJETKO POPOVIĆ, OSA, p.32-41: Boekbespreking van BORIVOJ JEFTIĆ, Sarajevski Atentat, Sećanja i Utisci, Sarajevo 1924: Cvjetko schrijft dat tijdens het proces Danilo Ilić de waarheid verdraaide of gewoon loog. Dat irriteerde de rechters, maar meer nog zijn lotgenoten, die alle sympathie voor hem verloren.

CVJETKO POPOVIĆ, OSA, p. 141: Op 26 maart 1914 besprak Danilo Ilić met Mehmed

Mehmedbašić het afblazen van de geplande moord op generaal Potiorek en de voorbereiding van de moord op Franz Ferdinand. MARCEL CORNIS POPE, JOHN NEUBAUER, 'History of the literary cultures of East-Central Europe, junctures and disjunctures in the 19th and 20th centuries', Amsterdam, Philadelphia, 2004. SNEL GUIDO, 'The footsteps of Gavrilo Princip: The 1914 Sarajevo Assault in fiction, history, and three monuments', p. 215

Op 26 juni 1914 stuurden Gavrilo Princip en Danilo Ilić een gezamenlijke brief aan Vladimir Gaćinović in Lausanne met een verslag over de geplande aanslag. Die brief heb ik niet teruggevonden, maar in 1915 vermeldde Vladimir Gaćinović die brief in een verslag aan Leon Trotski.

Danilo Ilić kwam op 14 juni, twee weken voor de aanslag, met de wapens aan in Sarajevo. Hij verstopte die in een Gladstonezak onder het bed in de kamer die hij met Gavrilo Princip deelde. CVJETKO POPOVIĆ, OSA p. 87-92; Sarajevski Atentat - izvorne stenografske biljesjke sa glavne rasprave protiv Gavrila Principa i drugova, održane u Sarajevu 1914, kritisch onderzoek en redactie door prof. dr. VOJISLAV BOGIČEVIĆ, uitgave van Drž. Arhiva Nr Bih, Sarajevo 1954.

Cvjetko Popović heeft me verteld dat hij nauwelijks iets over de opzet van de aanslag wist, alleen dat de 'Atentat' door Danilo Ilić werd georganiseerd, een man die hij alleen maar van het biljarten in het Pobratimstvo Cafe kende. De avond voor de aanslag nam Danilo Ilić Cvjetko Popović en Vaso Čubrilović, de broer van de leraar Veljko, die bij het wapentransport had geholpen, mee naar een afgelegen plaats langs de Miljackarivier. Danilo gaf aan beide jongens een bom en een Belgisch Browningpistool en schoot met Cvjetko's pistool een kogel af in de tunnel onder de Kozijabrug, een oude stenen brug even buiten de stad. Danilo zou na een schot gelost te hebben, gezegd hebben: 'Waar deze (kogel) treft, baat geen hulp.' Vaso heeft in de gevangenis zijn zussen geschreven, waarin stond dat hij de dag voor de aanslag zijn bom in een lade had gelegd, maar dat hij vreesde dat de zussen de bom zouden vinden. Toch is hij een ijsje gaan eten met vrienden.

Trifko Grabež, die in Belgrado al een militaire opleiding had gekregen, mocht een schot afvuren, maar Danilo heeft Cvjetko's beurt zelf afgevuurd. Het magazijn was vol op de pas afgeschoten kogel na. Hij toonde ook hoe de bom geactiveerd kon worden. Dat was het zowat. Cvjetko wist dus niet hoe zijn wapens te manipuleren. Toen hij daarover sprak klonk hij kort en kwaad en verongelijkt.

De gegevens over de Belgische Browningrevolvers staan in het boek. De bommen en revolvers waren in het Kragujevacarsenaal in Belgrado opgeslagen. Ze zouden in het Servische leger 'Kragujevka's' genoemd worden, maar ik heb dit maar in een enkele bron gelezen. De naam voor de bommen (een soort handgranaten), die tijdens de Balkanoorlogen gebruikt werden, was Vasić M.12. Soldaten noemden de bommen ook 'Vasićka', omdat de ontwerper kolonel Miloš Vasić was. De granaat lijkt op een lang stuk zeep. De dop over de detonator moest voor gebruik worden afgetrokken en de granaat dan onmiddellijk weggegooid. Twaalf seconden later ontplofte de granaat.

p. 148-149: Vaso werd door zijn geradicaliseerde broer Veljko, die schoolmeester was in Priboj, een stadje in Noord-Bosnië, en/of door de bioscopeigenaar Miško Jovanović in Tuzla gerekruteerd. Veljko en Miško waren beiden lid van de 'Sokol'-beweging (havik). Onder invloed van het boek van Černičevski, 'Wat te doen', promoveerde de Bosnische

Sokol de lichaamscultuur voor mannen. De twee vrienden (Veljko en Miško) waren ook lid van 'Volksverdediging', de paramilitaire, toen illegale organisatie. Beiden werden op 3 februari 1915 opgeknoot.

Gavrilo Princip i Mladobosanci: ko hoće da živi, nek mre (na ponos i sećanje). Posted op 20 april, 2013 door sdnesi op de site 'Sećajmo se Gavrilo'.

CARL SAVIĆ, Serbianna; Gavrilo Princip aan dr. Pappenheim, 18 mei, 1916.

http://www.archive.org/stream/austriahungarywaoooludwrich/austriahungarywaoooludwrich_djvu.txt

SINEY p. 313, FEUERLICHT STRAUSS, p. 79, p. 129-138; SMITH DAVID JAMES, p. 29, p.59, p.106; CVJETKO POPOVIĆ, OSA, P. 9-12, p. 21-25, p. 32-34, p. 71-80, p. 87-92, p. 107-110, p. 166-167, ID., Vidovdan, p. 13-14; boekbespreking van Borivoje Jevtić, Sarajevski Atentat, Sećanja i utisci. Sarajevo 1924. Palelive.com; www.novosti.rs; www.riznicasrpska.net

Vaso Čubrilović bracht doorgaans het verlov door bij zijn broer in Priboj. Hij was er niet populair, omdat hij in een boom klom en lang en luid trompet speelde. Of het vals klonk is niet geweten.

Rekrutering van Vaso in Belgrado.

Vaso Čubrilović en Cvjetko Popović zaten samen hun straf uit, eerst in de gevangenis van Zenica, dan in de gevangenis van Mollersdorf bij Wenen en uiteindelijk opnieuw in Zenica. CVJETKO POPOVIĆ, Vidovdan 1914, passim.

Vaso Čubrilović was net voor de Tweede Wereldoorlog de man die de theorie van etnische zuivering ontwierp. Mijn professor geschiedenis aan de universiteit van Sarajevo Milorad Ekmečić heeft die mensonterende fakkel overgenomen.

CVJETKO POPOVIĆ, OSA, p. 154-155: G. PROEBST had in de 'Suddeutsche Zeitung' de juiste aankondiging van de komst van aartshertog Franz Ferdinand naar Sarajevo gebracht. Hij wist ook dat einde 1913 een Servische krant, uitgegeven in Chicago, en een krant in Saint Louis het bezoek van aartshertog Franz Ferdinand aan Sarajevo mogelijk als eersten hadden aangekondigd.

150: Mechmed Mehmedbašić was, voor er sprake was van de aanslag, de koerier in dienst van Vladimir Gaćinović, die in Lausanne zijn hoofdkwartier had.

Gavrilo Princip, Trifko Grabež en Nedeljko Čabrinović, de drie in Servië getrainde terroristen, namen het wapentransport van de grens van Servië met Bosnië tot de Bosnische stad Tuzla op zich met hulp van leden van Volksverdediging.

p. 150-151: De Browningrevolvers werden op 3 december 1913 aan het Servische arsenaal in Kragujevac bij Belgrado geleverd door het in Belgrado gevestigde bedrijf Doucet, geleid door een gelijknamige Belg. Het is opvallend dat het tijdstip van de levering overeenkomt met de aankondiging van het aartshertogelijke bezoek aan Sarajevo in de Servische krant, die in Chicago werd uitgegeven. CVJETKO POPOVIĆ, OSA p. 32-41, bespreking van Borivoje Jevtic, Sarajevski Atentat, Secanja i utisci, Sarajevo 1924; BORIVOJE JEFTIĆ, Sarajevski Atentat, Sećanja i utisci, Sarajevo, 1924; p. 104-106: Dr. MILORAD EKMEČIĆ, Mlada Bosna i Sarajevski Atentat, -Izdanje Muzej grada, Sarajevo 1964; KIESLER, p. 14;

http://www.archive.org/stream/austriahungarywaoooludwrich/austriahungarywaoooludwrich_djvu.txt; http://bieson.ub.uni-bielefeld.de/volltexte/2003/132/pdf/2_diss.pdf

Gavrilo Princip getuigde op het proces dat hij zowel langs de rivier Drina als in het Topčiderpark in Belgrado een schietoefening kreeg; SAVIĆ, Serbianna, notulen van het proces. Majoor Milan Ciganović gaf Gavrilo Princip, Trifko Grabež en Nedeljko Čabrinović een schietopleiding rond de tijd dat de foto in een park van Belgrado genomen werd. Nedeljko Čabrinović staat niet op die foto.

151-155: Drie Servische officieren, majoor Vojislav Tankosić, majoor Milan Ciganović en majoor Pribičević, hadden het wapentransport georganiseerd. Alle drie waren lid van 'Volksverdediging'. Majoor Vojislav Tankosić en majoor Milan Ciganović waren ook lid van de 'Zwarte Hand'. Pribičević waarschijnlijk ook, maar ik heb daar geen bevestiging van gevonden. Ciganović en waarschijnlijk ook majoor Tankosić hadden de schietoefeningen met de Browning zowel in militaire kampen als in Topčiderpark in Belgrado geleid. Tijdens het parcours waren de gidsen die de drie terroristen hebben geleid Mico Mičić (26) en Jakov Milović (43), een smokkelaar die hand en spandiensten aan 'Volksverdediging' verleende. Beiden waren leden van 'Volksverdediging'. Mico had kort tevoren zijn bakkerij verkocht om een boerderij met zijn moeder en zuster te runnen. Hij getuigde op het proces dat hij de hele tijd buiten zichzelf was. Hij was zo getraumatiseerd dat hij zich niets herinnerde.

Notulen van het proces van de deelnemers aan de aanslag, dat op 7 oktober 1914 werd geopend.

LEO PFEFFER, o.c.. passim.

http://www.archive.org/stream/austriahungarywaoooludwrich/austriahungarywaoooludwrich_djvu.txt

De drie jongemannen werden in elke stopplaats verwelkomd door arm en rijk. De hele voettocht door het gebergte in Noordoost-Bosnië was met militaire precisie gepland. In Tuzla konden de drie terroristen beschikken en naar Sarajevo doorreizen. Danilo Ilić nam van daar over.

Alle mannen (vrouwen werden niet opgeroepen) die hulp geboden hadden, werden voor de rechter gedaagd. De bioscopeigenaar Miško Jovanović en de leraar Veljko Čubrilović kregen de doodstraf, omdat zij zich bewust waren van het doel van het wapentransport en het toch hadden uitgevoerd.

http://www.archive.org/stream/austriahungarywaoooludwrich/austriahungarywaoooludwrich_djvu.txt

www.novosti.rs

FEUERLICHT-STRAUSS, p. 79-84; p. 129-138

http://enc.tfode.com/Assassination_of_Archduke_Franz_Ferdinand_of_Austria
Correspondentie van Veljko Čubrilović aan zijn vrouw Jovanka Čubrilović. DAVID JAMES SMITH, 'One morning in Sarajevo', passim. De auteur had contact met de nabestaanden van Veljko en Jovanka Čubrilović. Ze vertelden hun herinneringen en toonden hem ook de bewaarde briefwisseling. De brieven die het echtpaar Veljko en Jovanka Čubrilović tussen juli 1914 en 3 februari 1915 schreven zijn pakkend. Passim in het boek.

Miško Jovanović was wat trots dat hij een kind uit de rivier had gered. De omstanders lachten het kind in stervensnood uit, maar hielpen niet. Als getrainde 'sokol' kon de bioscopeigenaar zwemmen.

Danilo nam de wapens even buiten Tuzla over en reisde ermee naar het kleine stationnetje van Ilidža.

Palelive.com; Gavriilo Princip i Mladobosanci: ko hoće da živi, nek mre (na ponos i sećanje. Posted on april 20, 2013 by sdnesic under Sećajmo se Gavriilo (1)
GAVRILO PRINCIP - JEDAN VIJEK ILI STOLJEĆE POSLIJE BY SEAD ZUBANO
www.islamobosna.bo; MILAN MIJALKOVSKI, Kako su srpski špijuni uzdrnali Austrougarsku pred Veliki rat, Redakcija 'Svedoka'; Autor Stipica Grgić, prof. 15.09.2007. Atentatori povijest.net Hrvatski Povijesni Portal; Autor Stipica Grgić, prof. 1 www.islamobosna.be 5.09.2007. Atentatori povijest.net Hrvatski Povijesni Portal
<http://povijest.net/sadrzaj/lenta/20-st/ww1/534-sarajevski-atentat-4.html>
http://enc.tfode.com/Assassination_of_Archduke_Franz_Ferdinand_of_Austria;
Op 15 juni kwam Danilo Ilić in Tuzla de wapens ophalen bij Miško Jovanović. Hij verborg ze op de kamer die hij met Gavriilo Princip deelde, onder het bed in een Gladstonezak.

De voorbereiding van de aanslag is enerzijds gebaseerd op mijn herinneringen aan wat Cvjetko Popović me heeft verteld, maar ook op de twee boeken die Cvjetko geschreven heeft. De algemene literatuur werd doorgenomen. Ik heb ook voor de maand juni en juli 1914 de krant 'Sarajevski List' doorgenomen. De enige kopij die de oorlogen overleefd heeft wordt in de 'čitaonica' (leeszaal) in Sarajevo bewaard. De info over wat er in de stad gebeurde is door de tekst gegeven. Ik heb ook nota's genomen over wat er in België gebeurde, gezien door een Oostenrijkse bril, want die leverde de informatie aan 'Sarajevski List'.

Cvjetko overtrad de wet door in Sarajevo te blijven. 'Vidovdan 1914', p. 40-43. Cvjetko zocht naar kennissen en vond Vaso Čubrilović, die hem aan Ivo Kranjčević voorstelde. Ivo wou niet deelnemen aan de aanslag, maar wilde wel helpen bij het verbergen van de wapens. Het pince-nez-verhaal. Ivo wou die lenen zodat Cvjetko beter zou zien. In deze versie had Cvjetko toen zelf nog geen bril.

Informatie over de dagen voor de aanslag en de aanslag zelf berusten op CVJETKO POPOVIĆ, Vidovdan, p. 40-45 en OSA, passim. Ook op IVAN KRANJČEVIĆ, Uspomene jednog učesnika u Sarajevskom Atentatu. Svjetlost, Sarajevo, 1964. 151 p. In dit boek stond betrekkelijk weinig informatie. Ivo kreeg wel dezelfde straf als zijn vrienden Vaso Čubrilović en Cvjetko Popović toegemeten. Na de triage van de veroordeelden in de gevangenis van Zenica werden Cvjetko en Vaso naar de relatief betere gevangenis in Mollersdorf bij Wenen gestuurd, terwijl Ivo samen met de andere veroordeelden in de moordende gevangenis van Terežin in Tsjechië terecht kwam. Op het einde van de oorlog werd ook Ivo naar Mollersdorf overgebracht, waar hij de cel met Vaso en Cvjetko deelde. Vaso's zuster stuurde haar broer in de nadagen van de oorlog een primusvuurtje, maggiblokjes en andere etenswaren. Bij de bevrijding stelden Cvjetko, Ivo en Vaso het tamelijk goed. Cvjetko beschrijft dit in 'Vidovdan 1914' in groot detail.

p. 43-44: De schietoefening onder leiding van 'fixer' Danilo Ilić. Vaso mag een schot lossen met zijn pistool. Danilo vuurde een schot af met Cvjetko's pistool. Cvjetko ging totaal onvoorbereid de aanslag in. Die avond alleen op de kamer speelde hij wat met de revolver. In 'Vidovdan 1914' beschrijft hij zijn emoties: angst, trots, spanning en nog eens trots.

Het politiereglement eiste dat alleen Sarajeli's die de juiste papieren hadden, in de stad mochten verblijven. Cvjetko bleef onopvallend rondlopen. Later liet hij zich toch ergens inschrijven voor het geval er controle zou komen. Dat staat niet alleen in 'Vidovdan 1914', hij heeft het me ook verteld.

p. 161: Danilo Ilić transporteerde per trein de wapens van Tuzla naar Ilidža. In het station van het kuuroord zouden eerst Sofia en daarna Franz Ferdinand aankomen. Dit station werd in de Bosnische oorlog in 1992-1995 beschoten en is volgens de laatste berichten nog steeds een puinhoop.

Op 27 juni schreef de krant 'Sarajevski List': 'Bij het publiek leeft de gedachte dat de toegang tot Ilidža verboden is tijdens het verblijf van Zijne Hoogheid en zijn vrouw. Alleen zij die een kamer en een laissez-passer hebben, zijn toegelaten. De juiste papieren geven hen voldoende vrijheid om in Ilidža vrij rond te lopen.'

p. 2: Bezoek aan de Thermen van Ilidža. Omdat er in de publieke opinie de wijdverspreide mening bestaat, dat tijdens het bezoek van Zijne Hoogheid Aartshertog Franz Ferdinand en zijn echtgenote de toegang tot de Thermen alleen is toegestaan aan die personen, die over de juiste papieren beschikken, die hen toelaat om zich in Ilidža naar gewoonte vrijelijk te bewegen...'

'Assassination of the Archduke', p. 193: meldt dat het menu van het banket dat die avond in Ilidža plaatsvond de naam van Sofie niet vermeld werd. Het echtpaar ontving die avond wel een telegram dat hun zoon Max geslaagd was in zijn examens. Generaal Potiorek en Luitenant Erich von Merizzi hebben ruzie over het feit of Franz Ferdinand ja dan nee de volgende dag een bezoek aan Sarajevo zou brengen, 'Sarajevski List', 27 juni 1914, - citaonica, Sarajevo.

Enkele faits divers over de vooravond voor de aanslag:

- Nedeljko Čabrinović bracht die avond met vrienden in Semiž Café door en hij riep dat hij de volgende dag een aanslag zou plegen. Hij schreef aan een vriend: 'Morgen is het Vidovdan en ze zullen zien wie trouw is en wie ontrouw.' Herinner je je de grote eed van Miloš Obilić. Gavrilo Princip bracht tijd door op Žerajić' graf.

- Danilo wilde Cvjetko en Vaso naar een dorp sturen tot de dag voor de aanslag. Hun pubergedoe kon het project in gevaar brengen.

- Vaso vroeg Ivo Kranjčević waar de wapens te verbergen. Ivo raadde Vaso en Cvjetko af om deel te nemen aan de aanslag. Gesprekken met Cvjetko, de autobiografieën van zowel Cvjetko als Ivo.

- Het jonge trio en Mehmed Mehmedbašić waren de enigen die de Eerste Wereldoorlog hebben overleefd, zij het alle vier in gevangenschap.

Vlak voor de aanslag wilden Cvjetko en Vaso uit Sarajevo weg. Ze gingen samen voor een paspoort en een reisvergunning. Ze hebben ook andere onuitvoerbare plannen gesmeed. Maar uiteindelijk bleven ze. CVJETKO POPOVIĆ, 'Vidovdan 1914' en persoonlijke herinneringen.

Ivo Kranjčević vroeg zich af wat ze met die aanslag konden winnen, dat staat in zijn autobiografie.

Vaso en Ivo hebben de dagen voor de aanslag onuitvoerbare plannen gesmeed.

De aanslag

p. 166-167: Beschrijving van wat Cvjetko Popović die fatale Vidovdan-dag heeft gedaan. CVJETKO POPOVIĆ, Vidovdan, p. 44-45

p. 167-168: De instructies die Danilo Ilić de dag voor de aanslag heeft gegeven. CVJETKO POPOVIĆ, Vidovdan p. 43

p. 168-171: Het verloop van de aanslag door de ogen van Cvjetko Popović. CVJETKO POPOVIĆ, Vidovdan p. 43-47

p. 171: 29 juni 1914. Cvjetko is geschokt over de anti-Servische ravage in centrum Sarajevo. In 1966 zou ene Jovo Grubor verteld hebben dat hij die bewuste 28 juni 1914 een bom tussen de demonstranten die het Prosvjeta-huis aan het plunderen waren, had gegooid. Ze hebben er in het Hotel Central na de oorlog nog over nagekaart. CVJETKO POPOVIĆ, Vidovdan p. 47.

p. 172: Cvjetko's vlucht naar het ouderlijke huis in Zemun na de aanslag en zijn aanhouding in Zemun. CVJETKO POPOVIĆ, p. 48-61. (8 p. foto-inserts). Cvjetko's overbrenging in boeien naar Sarajevo op 7 juli 1914. Cvjetko legde de politie van Zemun twee keer uit waar hij de bom en de revolver na de aanslag had achtergelaten. CVJETKO POPOVIĆ, Vidovdan, p. 58-60; ID., OSA, p. 71-80: LEO PFEFFER: Istraga u Sarajevskom atentatu, tweede aangevulde en verbeterde druk, uitgegeven door Nove Evrope, Zagreb 1938

p. 173: Aankomst in Sarajevo en overbrenging naar politiegevangenis. CVJETKO POPOVIĆ, 'Vidovdan 1914', p. 58-96 + 105-106 (een derde van het boek).

p. 174-181: Getuigenis van Cvjetko Popović voor onderzoeksrechter Leo Pfeffer. Cvjetko Popović brengt voor de rechtbank een licht verschillende versie van die in zijn boek 'Vidovdan 1914'. LEO PFEFFER: o.c.

p. 181-182: Veljko Čubrilović aan Jovanka and Staka Čubrilović, 24 juli, 1914. 1morningS, p. 223.
Jovanka Čubrilović aan Veljko Čubrilović, 19 september 1914. 1morningS, p. 224.
CVJETKO POPOVIĆ, 'Vidovdan', p. 60-61

De brieven zouden nog steeds in het bezit zijn van de familie Čubrilović. Nada Čubrilović heeft de auteur David James Smith inzage in de correspondentie gegeven. De hier geciteerde brieven stonden in het boek dat Smith uitbracht: 'One morning in Sarajevo'. De brieven staan in hoofdstuk 13.

p. 182: Het Thessaloniki-proces in 1917, waar de groep officieren met als spilfiguur Apis terechtstonden, is niet uitgediept.
De overlevende deelnemers aan de aanslag werden op 28 april 1918 naar de gevangenis van Zenica overgebracht. Cvjetko kreeg er bezoek van zijn broer Branko met slecht nieuws over de familie (p. 182-183). Zijn vader Đuro en zijn tweede vrouw Anka en de drie zonen waren na de arrestatie van Cvjetko naar Belgrado gevlucht. Daar werd de vader onwel en stierf. Anka is met de drie kleine kinderen aan een zware zwerftocht begonnen en beviel op Corsica van een dochter Phyllis.
www.glasrpske.com/plus/istorija/zapisi-iz-arhive-Republike-Srpske-1-Cvjetko-Milovan-i-Milos-Popovic/lat/99649.html

De overlevenden

De toestanden in de gevangenis zijn opnieuw gebaseerd op 'Vidovdan 1914'. Gezien Cvjetko, die doorgaans heel beknopt schreef, over zijn bajestijd tot in het laatste detail heeft geschreven, heb ik dat deel sterk ingekort. CVJETKO POPOVIĆ, Vidovdan 1914, p. 184-188.

p. 185: De foto van Cvjetko Popović in gevangenisplunje met het bordje met zijn nummer voor zich heb ik bekomen dankzij Zoran Makčić.

Over Cvjetko's bajestijd: CVJETKO POPOVIĆ, 'Vidovdan 1914', p. 58-96 + 105-106 (een derde van het boek).

Over zijn latere leven: ik heb de meeste gegevens bijeengesprokkeld op basis van publicaties en eigen geheugen.